

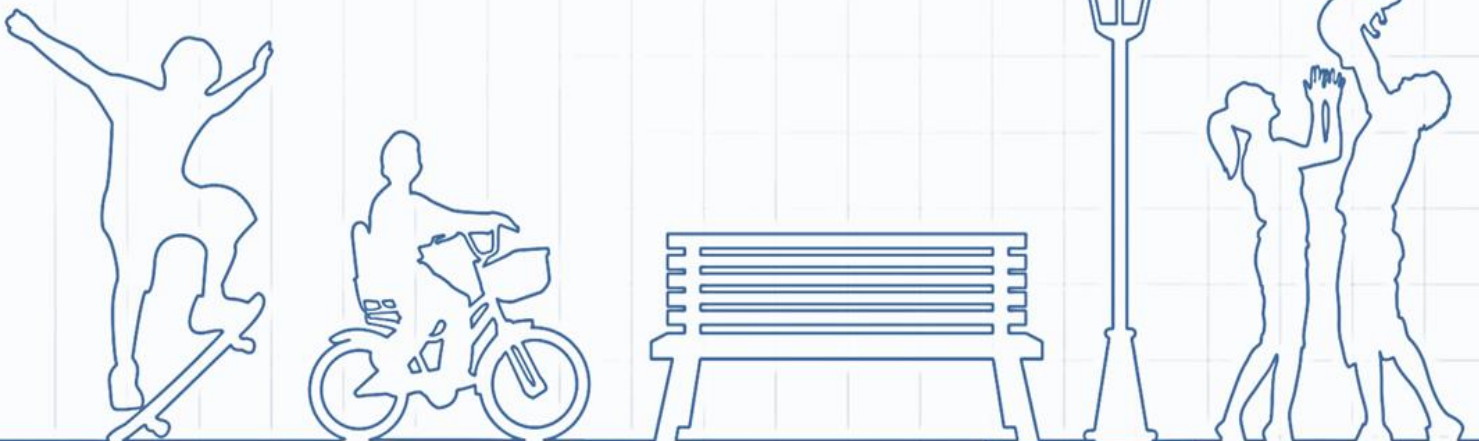

de Kinderombudsman.
wij laten van je horen

Onvoldoende gezien

Nummer: KOM005/2020

Datum: 4 augustus 2020

de Kinderombudsman.

Onvoldoende gezien

Den Haag, 4 augustus 2020

Onderzoeksteam

Alexandra de Jong

Marit Hopman

Kinderombudsvrouw

Margrite Kalverboer

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING VOOR KINDEREN	4
VOORWOORD	6
1. WAAR GAAT DIT RAPPORT OVER?	7
1.1 VIERDE RAPPORT OVER KINDERRECHTENTOUR 2018.....	7
1.2 ONVOLDOENDES TEN TIJDE VAN CORONA	7
1.3 HOE IS HET RAPPORT OPGEBOUWD?.....	8
2. WAT WETEN WE AL?	9
2.1 FACTOREN UIT ONDERZOEK VAN DE KINDEROMBUDSMAN.....	9
2.2 FACTOREN UIT ANDER ONDERZOEK.....	10
2.3 WAT WORDT ER AL GEDAAN?.....	12
3. WAT HEBBEN WE GEDAAN?	13
3.1 BESCHRIJVENDE STATISTIEK	13
3.2 GEBRUIKTE INFORMATIE UIT DE KINDERRECHTENTOUR 2018.....	13
3.3 VERSCHILLEN TUSSEN KINDEREN MET EEN VOLDOENDE EN EEN ONVOLDOENDE	15
3.4 VERSCHILLEN TUSSEN KINDEREN MET EEN ONVOLDOENDE	15
4. WIE ZIJN DEZE KINDEREN EN WAT HEBBEN ZIJ NODIG?	17
4.1 ALGEMENE VERSCHILLEN TUSSEN KINDEREN MET EEN ONVOLDOENDE EN EEN VOLDOENDE ..	17
4.2 VERSCHILLEN BINNEN DE GROEP ONVOLDOENDES	18
4.3 VERGELIJKING VAN DE DRIE GROEPEN ONVOLDOENDES	26
5. CONCLUSIE EN DISCUSSIE	29
6. WAT ADVISEERT DE KINDEROMBUDSMAN?	32
7. KORTE AFSLUITENDE REFLECTIE	34
LITERATUURLIJST	35
BIJLAGE 1. VRAGENLIJST	37
BIJLAGE 2. CIJFERS EN TABELLEN	45

SAMENVATTING VOOR KINDEREN

Waarom hebben we dit onderzoek gedaan?

De Kinderombudsman wil graag weten waarom sommige kinderen een onvoldoende geven aan hun leven en wat er nodig is om hun leven te verbeteren. Met de meeste kinderen in Nederland gaat het gelukkig goed. Maar er zijn ook kinderen met wie het minder goed gaat.

In 2018 heeft de Kinderombudsman via een vragenlijst aan alle kinderen in Nederland gevraagd hoe het met hen gaat er wat er beter kan in hun leven. Van de 1703 kinderen die deze vragenlijst hebben ingevuld, zijn er 116 kinderen die ontevreden zijn over hun leven. Zij geven hun leven zoals het nu is een 5 of lager. Over deze kinderen gaat dit rapport.

Wat hebben we precies onderzocht?

De Kinderombudsman heeft in dit onderzoek gekeken naar waarom deze kinderen een onvoldoende geven aan hun leven. Wat maakt deze kinderen anders, dan de kinderen die hun leven een voldoende geven? En zijn er misschien ook verschillen tussen de kinderen met een onvoldoende te vinden.

Wat hebben we gevonden?

Drie groepen kinderen die hun leven een onvoldoende geven

Er zijn verschillen tussen de kinderen die hun leven een onvoldoende geven. De groep kinderen die hun leven een onvoldoende geeft, blijkt uit drie verschillende groepen te bestaan:

1. Kinderen met een moeilijke thuissituatie of problemen met hun gezondheid
Het overgrote deel van de kinderen die hun leven een onvoldoende geeft, vertelt dat er thuis problemen zijn of dat zij zelf iets hebben wat hun leven moeilijker maakt. Dit zijn dezelfde problemen die hierboven al genoemd zijn; problemen zoals armoede, gescheiden ouders of ruzie en geweld thuis. Maar er zijn ook kinderen die een lichamelijke ziekte hebben of jeugdhulp krijgen of naar het speciaal onderwijs gaan.
2. Kinderen waar iets aan de hand is, al zeggen ze zelf geen problemen te hebben
Een deel van de kinderen met een onvoldoende zegt dat er geen problemen zijn. Zij hebben geen problemen thuis en er zijn ook geen persoonlijke situaties die hun leven moeilijker maken. Toch is er in hun leven wel iets aan de hand. Ze zijn namelijk niet tevreden over de omgeving waarin ze opgroeien en de opvoeding die ze krijgen. Op deze punten geven ze dezelfde lage scores als de groep kinderen die wel problemen heeft.

3. Kinderen waar alles goed lijkt te gaan

Bij een aantal kinderen is iets gek aan de hand. Zij geven hun leven een onvoldoende, maar in hun antwoorden op de vragen uit de vragenlijst is niet terug te halen waarom dat zo is. Het lijkt heel goed met hen te gaan. Ze zijn tevreden over de omgeving waarin ze opgroeien en over de opvoeding die zij krijgen.

Wat hebben deze kinderen nodig?

Betere thuissituatie en snel goede hulp

De kinderen met problemen of waar iets aan de hand is, willen graag een fijne thuissituatie. Het gaat nu niet goed thuis. Ze willen graag dat het wat rustiger wordt en dat hun ouders meer tijd en aandacht voor hen hebben. Ook vertellen de kinderen met problemen dat ze soms lang moeten wachten op goede hulp. Ze willen graag sneller de hulp krijgen die ze nodig hebben.

Niet duidelijk wat de kinderen waar alles goed lijkt te gaan nodig hebben

We weten niet wat de kinderen die hun leven een onvoldoende geven, maar waar alles goed lijkt te gaan, nodig hebben. Zij hebben niet verteld waarom zij hun leven een onvoldoende geven. Om daarachter te komen is meer onderzoek nodig.

Wat vindt de Kinderombudsman dat er moet gebeuren?

De Kinderombudsman vindt het belangrijk dat er naar kinderen geluisterd wordt. In dit onderzoek hebben de kinderen die hun leven een onvoldoende geven zelf verteld wat zij nodig hebben om hun leven te verbeteren. Het is belangrijk dat volwassenen hiernaar luisteren. De Kinderombudsman vindt daarom dat het volgende moet gebeuren:

- Hulpverleners en scholen moeten eerder checken bij kinderen of het wel goed met ze gaat en wat ze nodig hebben
- We moeten familie, burens en andere mensen om een kind heen, vragen meer tijd te maken om echt te luisteren naar wat kinderen nodig hebben
- Gemeenten moeten ervoor zorgen dat goede hulp snel beschikbaar is
- Er is extra onderzoek nodig om te weten te komen wat de kinderen waar alles goed lijkt te gaan, nodig hebben

VOORWOORD

In 2018 heeft de Kinderombudsman zoveel mogelijk kinderen gevraagd aan te geven hoe de kwaliteit van hun leven eruit ziet. Wat voor cijfer geef je je leven? Wat gaat er goed in je leven, wat is er minder goed en wat zou jij zelf aanpakken als jij de Kinderombudsman of -vrouw zou zijn?

Meer dan 1700 kinderen hebben hier over nagedacht en hebben de vragenlijst hierover ingevuld. En uit de analyses die verwerkt zijn in het rapport dat we hierover in 2018 uitbrachten, blijkt dat de meeste kinderen in Nederland blij zijn met hun leven. Een hoog rapportcijfer en een positief oordeel over de verschillende condities die voldoende moeten zijn voor fijne kindertijd en een gezonde groei naar volwassen worden.

Maar dit geldt niet voor alle kinderen die de lijst hebben ingevuld. Honderdzestien kinderen gaven hun leven een onvoldoende en een groot deel van hen is niet tevreden over de kwaliteit van hun leefomgeving. Over deze kinderen gaat dit rapport.

Over deze kinderen willen we meer weten. Wie zijn deze kinderen? Waarom die onvoldoende? Wat is er niet goed in hun leven en waarom zijn deze kinderen niet net zo gelukkig als de meeste kinderen in Nederland? Als je leest wat de kinderen schrijven over wat ze in hun leven hebben meegemaakt of nog steeds meemaken, dan begrijp ik dat wel. Armoede, pesten, een vechtscheiding en/of ziekte in de familie. Kinderen die anders zijn en zich anders voelen vanwege een handicap en/of een psychisch probleem en daarom niet naar school gaan. Deze kinderen komen in dit rapport in beeld. De kinderen bij wie we het snappen en die we ook in andere studies tegenkomen.

Maar bij een kleine groep kinderen begrijpen we niet waarom ze hun leven een onvoldoende geven. Deze merendeels jonge kinderen geven namelijk aan dat de kwaliteit van hun leefomgeving prima is. En juist die zelf beoordeelde kwaliteit hangt samen met hun welbevinden. Je zou dus een hoog rapportcijfer verwachten. En toch geven ze hun leven een onvoldoende. Wie zijn deze kinderen en waar ligt dit aan? We hebben geprobeerd antwoord te geven op deze vragen.

Waarom? Omdat we denken dat juist deze kinderen, de kinderen kunnen zijn, die we in studies nog niet tegenkomen. De kinderen die er bij wijze van spreken tussendoor glippen. De kinderen die wel ondersteuning nodig hebben, maar het zich niet realiseren en waarvan wij het ons niet realiseren. De kinderen die denken dat de situatie waarin zij opgroeien goed of normaal is, terwijl dat eigenlijk niet zo is. Die kinderen, die we alleen maar kunnen ondersteunen als wij weten waarop we bij hen moeten letten, omdat ze niet dezelfde signalen afgeven als de meeste kinderen die zich niet fijn voelen. En dit is belangrijk, want hoe beter en sneller we kunnen ondersteunen, hoe groter de kans dat ze zich gelukkiger gaan voelen en zich perspectiefvol ontwikkelen.

Margrite Kalverboer
de Kinderombudsvrouw

1. WAAR GAAT DIT RAPPORT OVER?

Dit rapport gaat over de kinderen^A in Nederland die hun leven een onvoldoende geven. Verschillende onderzoeken^{1,2} laten zien dat het heel goed gaat met de Nederlandse kinderen en zij tot de gelukkigste kinderen ter wereld³ behoren. Maar lang niet alle kinderen in Nederland zijn gelukkig. Sommige kinderen geven hun leven namelijk een onvoldoende. Met dit rapport wil de Kinderombudsman meer zicht krijgen op waarom een groep kinderen hun leven een onvoldoende geeft en wat er nodig is om hun leven te verbeteren.

In dit rapport wordt gebruik gemaakt van de informatie die de Kinderombudsman tijdens de Kinderrechtentour^B in 2018 heeft verzameld. Met behulp van een online vragenlijst konden kinderen vertellen wat er goed gaat in hun leven en wat er beter kan. In totaal hebben 1703 kinderen de vragenlijst ingevuld. Het rapport *Als je het ons vraagt – Kinderrechtentour 2018* dat over deze 1703 kinderen gaat, heeft laten zien dat het met ongeveer 7% van de kinderen niet goed gaat.⁹ Zij geven hun leven gemiddeld een 3,9. Over deze kinderen gaat dit rapport.

Het recht van kinderen op een zo goed mogelijke ontwikkeling (art. 6 IVRK) staat in dit rapport centraal. De Kinderombudsman heeft als taak om de rechten voor alle kinderen in Nederland te bevorderen. Voor de meest kwetsbare kinderen, waar het recht op ontwikkeling vaak onder druk staat, zet de Kinderombudsman zich extra in. Het is belangrijk dat deze kinderen gezien en gehoord worden. Door gebruik te maken van de informatie die tijdens de kinderrechtentour in 2018 is verzameld, richt het onderzoek zich op de beleving van kinderen zélf.

1.1 Vierde rapport over Kinderrechtentour 2018

Dit rapport is het vierde rapport waarbij de data van de Kinderrechtentour 2018 is gebruikt. In november 2018 verscheen het rapport *Als je het ons vraagt – Kinderrechtentour 2018* dat over de gehele groep kinderen gaat die de vragenlijst heeft ingevuld.⁹ Vervolgens verscheen in juli 2019 het rapport *Pleegkinderen aan het woord* waarbij de informatie van kinderen in pleeggezinnen is gebruikt.⁴ Daarnaast verscheen in december 2019 het rapport *Ik ben meer dan mijn problemen*, waarin de kinderen uit de Kinderrechtentour 2018 zijn onderzocht die meerdere problemen in de thuissituatie ervaren.^{5,6}

1.2 Onvoldoendes ten tijde van corona

De Kinderrechtentour vindt iedere twee jaar plaats. Ook dit jaar gaat de Kinderombudsman weer op Kinderrechtentour. Door de situatie rondom het

^A Met de term 'kinderen' bedoelen wij kinderen en jongeren van 0 tot 18 jaar. Voor de leesbaarheid van dit rapport zullen we in de tekst alleen de term kinderen gebruiken.

^B De Kinderombudsman gaat iedere twee jaar op Kinderrechtentour door Nederland om van kinderen te horen hoe het met hen gaat en wat zij belangrijk vinden. Naast gesprekken met kinderen, wordt er ook een online vragenlijst uitgezet in Nederland en Caribisch Nederland. De eerste Kinderrechtentour vond in 2016 plaats.

coronavirus zijn de fysieke werkbezoeken uitgesteld. De bijbehorende vragenlijst is wel in april online gezet.^c Juist in deze bijzondere tijden wil de Kinderombudsman van zoveel mogelijk kinderen horen hoe het met hen gaat.

Eind mei zijn de eerste resultaten van de groep kinderen die in 2020 de vragenlijst heeft ingevuld, gepubliceerd in de vorm van een QuickScan.⁷ Over de kinderen die hun leven een onvoldoende geven is in deze QuickScan niets opgenomen. Die analyses volgen eind dit jaar of in het begin van 2021. Op dit moment is al zichtbaar dat ongeveer 8% van de kinderen hun leven een onvoldoende geeft.

1.3 Hoe is het rapport opgebouwd?

In hoofdstuk 2 wordt de achtergrond van het onderzoek besproken. In hoofdstuk 3 volgt de opzet en uitvoering van het onderzoek. Hoofdstuk 4 beschrijft de resultaten van het onderzoek en hoofdstuk 5 volgt met de conclusies. Ter afsluiting worden in hoofdstuk 6 enkele aanbevelingen gedaan.

^c www.dekinderombudsman.nl/nieuws/kinderen-zien-opvallend-vaak-ook-voordelen-van-coronabeleid De QuickScan gaat over de kinderen en jongeren die de vragenlijst tot 11 mei 2020 hebben ingevuld. De vragenlijst staat nog steeds open en zal in het najaar sluiten. Voor meer informatie over de vragenlijst zie: www.dekinderombudsman.nl/ik-heb-een-vraag-over/thuis-in-2020

2. WAT WETEN WE AL?

Aan de hand van eigen onderzoek van de Kinderombudsman en wetenschappelijke literatuur wordt in dit hoofdstuk besproken, wat er al bekend is over factoren die het welbevinden van kinderen beïnvloeden.

2.1 Factoren uit onderzoek van de Kinderombudsman

Sekse- en leeftijdsverschillen

In het eerste onderzoek met de data van de Kinderrechtentour 2018 zijn enkele factoren gevonden die het welbevinden van kinderen kunnen beïnvloeden.⁹ Zo zijn er significante verschillen gevonden tussen jongens en meisjes, waarbij jongens gemiddeld een hoger cijfer aan hun leven geven dan meisjes (7,8 versus 7,6). Ook zijn er significante verschillen gevonden tussen kinderen (8-11 jaar) en jongeren (12-18 jaar). Hier geven kinderen gemiddeld een hoger cijfer aan hun leven dan jongeren (8,5 versus 7,1). Daarnaast laat het onderzoek zien dat kinderen die thuis weinig geld hebben, thuis problemen hebben of een diagnose hebben en jeugdhulp krijgen, een significant lager cijfer geven voor hun leven, dan kinderen die geen van deze problemen hebben (respectievelijk 6,9; 6,3 en 6,4 versus 8).

14 omgevingsvoorwaarden voor een goede ontwikkeling

Onderzoek met de data van de Kinderrechtentour in 2016 én 2018 heeft bovendien laten zien, dat er een positieve samenhang bestaat tussen de 14 omgevingsvoorwaarden en het rapportcijfer dat kinderen voor hun leven geven.⁸ De 14 omgevingsvoorwaarden meten de kwaliteit van de opvoed- en leefomgeving van kinderen.³ Als deze voorwaarden goed of voldoende zijn, groeit het kind op in een liefdevolle, stabiele en stimulerende omgeving, waarbij de kans groter is dat het kind zich goed ontwikkelt, dan wanneer deze voorwaarden onvoldoende worden beoordeeld.^D De positieve samenhang tussen deze voorwaarden en het rapportcijfer betekent, dat wanneer er hoog gescoord wordt op de 14 voorwaarden, er ook een hoog cijfer wordt gegeven. Dit betekent ook dat wanneer meerdere omgevingsvoorwaarden onvoldoende zijn, het rapportcijfer en daarmee het welbevinden van een kind ook lager wordt.

Stapelings van problemen

Het rapport *Ik ben meer dan mijn problemen* van de Kinderombudsman² is net als het hier gepresenteerde onderzoek, een verdiepende studie op de data van de Kinderrechtentour uit 2018. Dit onderzoek laat zien dat wanneer er meerdere problemen spelen in de thuissituatie van een kind, dit het welbevinden van kinderen negatief beïnvloedt. Hoe meer problemen in de thuissituatie, hoe lager het rapportcijfer en dus het welbevinden van kinderen. Als er één probleem is, geven kinderen hun leven een 7,3. Bij twee problemen een 6,6 en bij drie een 5,1. Ook blijkt uit dit onderzoek dat er een kantelpunt is, waarbij de oorzaak voor een lager welbevinden verandert: voor kinderen met één of twee problemen thuis, zijn vooral de problemen zélf een oorzaak voor een lager welbevinden van deze kinderen. Voor kinderen met drie problemen thuis is het vooral de impact die deze problemen hebben op opvoedersgedrag, en (via

^D Op pagina 12 staat een overzicht van de 14 omgevingsvoorwaarden.

opvoedersgedrag) op de bredere sociale omgeving, dat hun welbevinden bepaalt. Zij hebben niet zo zeer last van de problemen zelf, maar vooral van het feit dat de problemen ouders belemmeren goede ouders te zijn.

2.2 Factoren uit ander onderzoek

Sekse, leeftijd en een stapeling van problemen

De invloed van sekse en leeftijd op het welbevinden van kinderen volgt ook uit ander (wetenschappelijk) onderzoek. Het vierjaarlijks HBSC-onderzoek^E naar de gezondheid en het welzijn van Nederlandse scholieren liet in 2017 bijvoorbeeld ook leeftijds- en sekseverschillen zien.^{2,9} Uit dat onderzoek blijkt dat jongeren (12-16 jaar) met het toenemen van hun leeftijd minder positief zijn over hun sociale context, meer psychosociale klachten ervaren en dat hun welbevinden afneemt. Deze afname hangt samen met de levensfase van deze jongeren. De hormonale en sociale veranderingen van de puberteit uiten zich vaak in psychosomatische klachten zoals hoofdpijn, slaapproblemen en stemmingswisselingen.^{10,11} Met betrekking tot sekse laat het HBSC-onderzoek zien dat meisjes meer psychosomatische klachten en meer emotionele problemen ervaren dan jongens. Jongens ervaren echter weer meer gedragsproblemen en zijn meer tevreden over hun gezondheid en leven dan meisjes.

Ook het cumulatief effect van problemen volgt uit wetenschappelijk onderzoek. Er blijkt een sterkere afname plaats te vinden in het welbevinden van kinderen wanneer er sprake is van een stapeling van problemen, dan wanneer er sprake is van één enkel probleem.¹² Dit effect wordt verklaard door het feit dat bij een stapeling van problemen het lastiger is om de stress en spanning te compenseren door beschermende factoren.¹³

Kwaliteit thuissituatie

Het welbevinden van kinderen wordt grotendeels beïnvloed door de mate waarin ouders een liefdevolle, stabiele en stimulerende opvoedomgeving kunnen bieden.¹⁴⁻¹⁶ Kwetsbaarheden zoals psychische- of gezondheidsproblemen bij ouders, conflicten tussen ouders en financiële problemen kunnen de beschikbaarheid van ouders en de kwaliteit van de opvoeding beïnvloeden. Ook kan er sprake zijn van huiselijk geweld. Deze problemen hebben effect op de ontwikkeling, gezondheid en het welbevinden van kinderen in dergelijke gezinnen.¹⁷ Onderzoek van het SCP (Sociaal Cultureel Planbureau) naar kinderen die opgroeien met een zieke ouder laat bijvoorbeeld zien dat deze kinderen vaker vermoeid zijn, een hogere schooldruk ervaren, vaker psychosomatische klachten hebben en een lager rapportcijfer geven voor hun leven.²

Gezinssamenstelling

Jongeren die opgroeien in een onvolledig gezin ervaren volgens het HBSC-onderzoek meer problemen dan jongeren die bij beide biologische ouders in hetzelfde huis opgroeien.^{18,19} Jongeren uit onvolledige gezinnen hebben een minder goede relatie met hun ouders, ervaren minder steun en meer psychische problemen en middelengebruik. Ook geven zij hun leven gemiddeld een half cijfer lager dan jongeren uit volledige

^E HBSC staat voor Health Behavior in School-aged Children

gezinnen. Onvolledige gezinnen hebben vaker een minder gunstige materiële positie dan volledige gezinnen. Omdat het effect hiervan op het welbevinden van kinderen is meegenomen in de berekening, geven de onderzoekers aan dat een deel van de verschillen waarschijnlijk voortkomt uit de negatieve gevolgen van de echtscheiding van de ouders. Bijvoorbeeld omdat er conflicten bestaan tussen ouders, er sprake is van slecht co-ouderschap of dat een kind door de scheiding het contact verliest met één van zijn ouders.

Sociaal netwerk

Naast de invloed van ouders, wordt het welbevinden van kinderen ook beïnvloed door de ondersteuning en aandacht die zij krijgen van anderen, zoals docenten, familieleden en vrienden. Zo wordt de steun van andere volwassenen (niet ouders), in verband gebracht met positieve schoolprestaties en een vermindering van gedrags- en emotionele problemen.² Tijdens de puberteit richten jongeren zich bovendien meer op hun leeftijdsgenoten en nemen afstand van hun ouders. Het horen bij een vriendengroep en zich gesteund voelen door vrienden wordt dan steeds belangrijker.¹⁹ Onderzoek laat zien dat jongeren met goede vriendschapsrelaties een hoger welbevinden en minder emotionele problemen rapporteren dan jongeren zonder vrienden.²

Schoolsituatie

Kinderen en jongeren besteden een groot deel van hun tijd op school. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de ervaringen op school invloed hebben op het welbevinden van kinderen. Het HBSC-onderzoek² laat zien dat jongeren met een lager onderwijsniveau een lager welbevinden en meer problemen ervaren (gedragsproblemen, hyperactiviteit en problemen met leeftijdsgenoten) dan jongeren met een hoger onderwijsniveau.

In 2017 hebben jongeren in het HBSC-onderzoek^{20,21} ook aangegeven meer druk vanuit school te ervaren, al heeft dit (gemiddeld genomen) niet geleid tot een afname in het welbevinden. Tussen 2013 en 2017 blijkt de sociale context van jongeren in Nederland in zowel positieve (goede relaties met ouders en minder pesten door klasgenoten) als negatieve zin (meer ervaren schooldruk) te zijn veranderd. Het lijkt erop dat dit per saldo voor een stabiel niveau van welbevinden zorgt.

Daarnaast bestaat er een negatieve relatie tussen pesten en het welbevinden van kinderen. Niet alleen bij slachtoffers, maar ook bij de pesters.²² Beide groepen presteren in meer of mindere mate slechter op school, hebben een lager welbevinden en ervaren meer gedrags- en emotionele problemen dan kinderen die niet pesten of gepest worden.²³ Voor slachtoffers blijkt het hebben van goede vrienden een beschermende factor te zijn tegen de negatieve gevolgen van pesten. Deze jongeren hebben een positievere zelfwaardering dan jongeren die weinig goede contacten hebben met vrienden.⁶

Kort samengevat zijn de belangrijkste factoren die het welbevinden van kinderen beïnvloeden:

- Sekse en leeftijd
- De aanwezigheid van meerdere problemen die een stapelingseffect veroorzaken
- Kwaliteit van de opvoeding, problemen in het gezin en de samenstelling van het gezin
- Het hebben van positieve relaties met anderen dan gezinsleden, zoals vrienden, burens, leerkrachten of sportcoach
- Het onderwijsniveau, de druk op school en het al dan niet gepest worden

2.3 Wat wordt er al gedaan?

Voor het merendeel van deze risicofactoren zijn verschillende zorg- en ondersteuningsprogramma's ontwikkeld. Deze programma's of interventies bieden een effectieve aanpak voor preventie, ondersteuning en hulp bij risico's en problemen. Zo zijn er opvoedingsondersteuningsprogramma's vanuit de jeugdhulp die gezinnen helpen het hoofd te bieden aan problemen; de meeste scholen hebben pestprogramma's om het pesten op school tegen te gaan, en diverse 'community-based' programma's helpen kinderen in het aangaan van positieve relaties met andere volwassenen dan hun ouders.^F

Dit rapport gaat niet over de werkzaamheid van dergelijke programma's. Wel zien we dat ondanks het bestaan van deze programma's er nog steeds een groep kinderen is die hun leven laag waardeert. Wat betekent dat zij een lage mate van welbevinden ervaren. Met dit onderzoek probeert de Kinderombudsman te achterhalen wat er voor hen nodig is.

^F Het Nederlands Jeugdinstituut heeft een databank met effectieve jeugdinterventies waarin 234 programma's voor hulp bij opvoeden en opgroeien zijn opgenomen. Meer informatie vind je op hun website www.nji.nl.

3. WAT HEBBEN WE GEDAAN?

Wie zijn de kinderen die hun leven een onvoldoende geven? En wat is er volgens hen zelf nodig om hun leven te verbeteren? Deze vragen staan centraal in dit onderzoek.

Het onderzoek bestond uit een analyse van de informatie uit de vragenlijst die kinderen ons hebben gegeven tijdens de Kinderrechtentour in 2018. De analyse bestond uit twee stappen:

1. Een vergelijking op basis van de factoren uit het vorige hoofdstuk tussen de kinderen met een voldoende en de kinderen die hun leven een onvoldoende geven
2. Een vergelijking op basis van dezelfde factoren binnen de groep kinderen die hun leven een onvoldoende geeft. Hierbij is ook gekeken of er eventueel andere factoren door kinderen genoemd worden die verschillen markeren binnen de groep kinderen met een onvoldoende.

3.1 Beschrijvende statistiek

Aan de hand van beschrijvende statistiek is de nog onbekende groep kinderen die hun leven een onvoldoende geeft in kaart gebracht. Het gebruik van deze explorerende methode geeft een indicatie van hoe deze groep eruit ziet en wat zij nodig hebben. Een representatief beeld van deze groep is niet mogelijk, omdat er nog te weinig over deze kinderen bekend is en de informatie die met de vragenlijst is verzameld niet representatief is voor alle kinderen in Nederland.

3.2 Gebruikte informatie uit de kinderrechtentour 2018

Over de Kinderrechtentour 2018

In oktober 2018 vond de Kinderrechtentour plaats.⁵ Om van zoveel mogelijk kinderen en jongeren te horen wat zij belangrijk vinden, is er tijdens de werkbezoeken aan kinderen in Nederland ook een online vragenlijst uitgezet. De vragenlijst heeft opengestaan van 13 september tot en met 3 november 2018 en is door 1703 kinderen ingevuld. De vragenlijst bestond uit open en gesloten vragen (zie bijlage 1).

Hieronder volgt welke informatie er uit de vragenlijst is gebruikt voor dit onderzoek.

Factoren die het welbevinden van kinderen beïnvloeden

De analyses in dit onderzoek richten zich op de factoren die in hoofdstuk 2 zijn besproken:

- Sekse en leeftijd
- De aanwezigheid van meerdere problemen die een stapelingseffect veroorzaken
- Kwaliteit van de opvoeding, problemen in het gezin en de samenstelling van het gezin
- Het hebben van positieve relaties met anderen dan gezinsleden, zoals vrienden, burens, leerkrachten of sportcoach
- Het onderwijsniveau, de druk op school en het al dan niet gepest worden

In de tabel op de volgende pagina wordt een overzicht gegeven van deze factoren en de daarbij behorende vragen uit de vragenlijst.

**Factoren die het
welbevinden van kinderen
beïnvloeden**

Corresponderende vragen uit de Kinderrechtentour 2018

Sekse	Vraag 1: Ik ben een jongen/meisje/anders
Leeftijd	Vraag 2: Hoe oud ben je?
Kwaliteit thuissituatie	Vraag 6, 7, 8 9, 10, 14 en 17: de zeven omgevingsvoorwaarden die gaan over de kwaliteit van de opvoedomgeving Vraag 4: over de problemen waar kinderen mee te maken kunnen hebben <ul style="list-style-type: none"> - We hebben thuis weinig geld - Er zijn problemen thuis - Mijn ouders zijn gescheiden. Ze kunnen ook niet meer normaal met elkaar omgaan - Ik kom uit een ander land en ben naar Nederland gevlucht
Gezinssamenstelling	Vraag 3: Waar woon je?
Fysieke en psychische gezondheid kind	Vraag 4: over de problemen waar kinderen mee te maken kunnen hebben <ul style="list-style-type: none"> - Ik heb een lichamelijke ziekte of aandoening - Ik heb een diagnose en krijg jeugdhulp - Ik ga naar een school voor speciaal onderwijs
Sociaal netwerk Andere volwassenen	Vraag 13: De hulp die ik van andere volwassenen krijg is voor mijn gevoel goed/voldoende/matig/onvoldoende.
Sociaal netwerk Vrienden	Vraag 12: Het contact met vrienden vind ik goed/voldoende/matig/onvoldoende.
Schoolniveau	Vraag 26 en 27: ga je naar school en zo ja, welk type onderwijs?
Schooldruk	Geen vraag over gesteld. Het is mogelijk dat de kinderen hier melding van maken in de toelichtingen bij de vragen 6 t/m 19 of bij antwoorden op de open vragen 22, 23 en 25.
Pesten	Geen vraag over gesteld. Het is mogelijk dat de kinderen hier melding van maken in de toelichtingen bij de vragen 6 t/m 19 of bij antwoorden op de open vragen 22 en 25.
Stapelning van problemen	Vraag 4: over de problemen waar kinderen mee te maken kunnen hebben. Bij deze vraag kunnen kinderen meerder problemen aankruisen.

Tabel 1: Overzicht van risicofactoren voor het welbevinden van kinderen en de corresponderende vragen uit de vragenlijst van de Kinderrechtentour 2018

Open vragen en toelichtingen

Uit tabel 1 wordt duidelijk dat niet alle factoren uit de literatuur expliciet zijn uitgevraagd in de vragenlijst. Het gaat dan om de volgende factoren:

- Pesten
- Schooldruk / Schoolstress

- Enkele problemen in de thuissituatie:
 - Mantelzorg
 - Fysieke en psychische problemen bij ouders
- De aanwezigheid van psychische problemen bij het kind zelf

In de vragenlijst konden kinderen op een aantal gesloten vragen extra toelichting geven. Ook zijn er een aantal open vragen gesteld. De antwoorden van kinderen op deze open vragen en toelichtingen kunnen informatie geven die te koppelen is aan de factoren. Zo werd tijdens de Kinderrechtentour in 2016 bijvoorbeeld vaak het onderwerp schoolstress genoemd bij een van de open vragen.⁸

In dit onderzoek zijn drie van de vier open vragen onderzocht op de ontbrekende factoren. Deze vragen zijn gekozen omdat ze expliciet laten zien wat kinderen als belemmeringen ervaren:

- Vraag 22: Wat kan er beter, om jouw leven (nog) leuker te maken?
- Vraag 23: Wat vind je belangrijk voor de toekomst van jou en andere jongeren in Nederland?
- Vraag 25: Als jij Kinderombudsman of Kinderombudsvrouw was, wat zou je dan veranderen voor kinderen in Nederland?

Veertien omgevingsvoorwaarden voor ontwikkeling

In dit onderzoek is ook gekeken naar de totaalscore op de 14 omgevingsvoorwaarden. Zoals eerder beschreven meten de 14 omgevingsvoorwaarden de kwaliteit van de opvoed- en leefomgeving van een kind. Hoe meer voorwaarden niet in orde zijn, hoe zorgelijker dit is.¹⁴⁻¹⁷ Op de volgende pagina staat een overzicht van de 14 omgevingsvoorwaarden.

3.3 Verschillen tussen kinderen met een voldoende en een onvoldoende

In het eerste deel van dit onderzoek wordt een algemeen beeld geschetst van de groep kinderen die hun leven een onvoldoende geeft. Daarvoor heeft er een vergelijking plaatsgevonden tussen de groep kinderen met een voldoende en de groep kinderen met een onvoldoende op de factoren, waarvan we weten dat zij het welbevinden van kinderen beïnvloeden. Dit betekent dat de groep kinderen die hun leven een voldoende geeft in dit onderzoek slechts ter vergelijking is gebruikt.

3.4 Verschillen tussen kinderen met een onvoldoende

Op basis van dezelfde factoren die het welbevinden van kinderen beïnvloeden, is vervolgens gekeken of er verschillen bestaan tussen kinderen met een onvoldoende. Om de kinderen een gezicht te geven zijn er fictieve profielen opgesteld. In het volgende hoofdstuk wordt na ieder profiel de problemen die hierachter schuil gaan besproken.

De 14 omgevingsvoorwaarden

1. Verzorging

- Genoeg te eten en te drinken
- Genoeg kleding
- Genoeg slaap
- Een dokter wanneer het nodig is

2. Veiligheid bij jou in huis

- Je voelt je veilig bij jou thuis
- Er wordt bij jou thuis geen geweld gebruikt
- Er wordt bij jou thuis geen drugs gebruikt
- Er wordt bij jou thuis niet gescholden

3. Liefde en aandacht van jouw ouders of opvoeders

- Je voelt je door hen begrepen
- Ze hebben tijd voor je als je ze nodig hebt
- Je hebt een goede band met ze

4. Structuur, regels en ondersteuning

- Op een vaste tijd opstaan
- Elke dag naar school gaan
- Er zijn afspraken en regels waar jij je aan moet houden
- Er is iemand die je helpt als dat nodig is

5. Het goede voorbeeld krijgen van jouw ouders of opvoeders

- Ruzie wordt uitgepraat
- Ze leggen dingen uit als je iets niet snapt
- Ze zorgen goed voor zichzelf en anderen
- Ze hebben werk of doen vrijwilligerswerk

6. Interesse van je ouders of opvoeders in wat jij belangrijk vindt

- Je kunt je verhaal bij ze kwijt
- Ze luisteren naar jouw ideeën en wensen
- Je kan met iemand praten als je problemen hebt
- Je mag zelf kiezen wat je op een dag wilt doen

7. Opvoeding

- Er is altijd goed voor je gezorgd
- Er staat altijd iemand voor je klaar
- Je hebt contact met volwassenen die langere tijd voor je hebben gezorgd en belangrijk zijn voor je (bijvoorbeeld familieleden of pleegouders)

8. Veiligheid in de buurt

- Je voelt je veilig
- Er is weinig ruzie in de buurt
- Er wordt niet vaak ingebroken
- Er is geen crimineel gedrag
- Er hangen geen vervelende mensen of jongeren rond

9. Respect

- Je wordt niet anders behandeld door andere kinderen (bijvoorbeeld door je geloof of hoe je eruit ziet)
- Je hebt het gevoel dat anderen rekening houden met wie jij bent
- Je hebt het gevoel dat je dezelfde kansen krijgt als andere kinderen

10. Andere volwassenen bij wie je terecht kunt

- Behalve je ouders of opvoeders zijn er andere mensen die jou helpen.
- Je kunt bij familieleden, burens, leraren of andere mensen terecht als je vragen hebt of extra hulp nodig hebt
- Je zit bij een sportclub of vereniging

11. School en vrije tijd

- Je vindt het niet vervelend om naar school te gaan
- Je krijgt op school genoeg hulp en steun, zodat je goed kunt leren
- Je krijgt de kans om in je vrije tijd de dingen te doen die je leuk vindt of waar je goed in bent

12. Contact met vrienden

- Je doet graag leuke dingen met je vrienden
- Je kunt goed met je vrienden opschieten
- Je voelt je begrepen door hen
- Ze houden rekening met wie jij bent

13. Het goede voorbeeld krijgen van mensen die jij kent

- Kinderen en volwassenen die jij kent zorgen goed voor zichzelf en voor anderen en helpen elkaar graag
- Kinderen en volwassenen die jij kent behandelen elkaar met respect
- Kinderen en volwassenen die jij kent hebben een positieve invloed op je

14. Zekerheid in je leven

- Je hebt vertrouwen in je toekomst
- Je woont langere tijd op één plek (niet vaak verhuisd)
- Als er iets verandert dan wordt dat met jou besproken
- Je bent niet plotseling van school gewisseld
- Er zijn geen grote dingen gebeurd in je leven die je moeilijk of vervelend vond

4. WIE ZIJN DEZE KINDEREN EN WAT HEBBEN ZIJ NODIG?

In dit hoofdstuk wordt aan de hand van de resultaten de groep kinderen die hun leven een onvoldoende geeft beschreven. Eerst door de gehele groep kinderen met een onvoldoende af te zetten tegen de groep kinderen met een voldoende. Daarna volgt een verdieping binnen de groep kinderen die hun leven een onvoldoende geeft. De afzonderlijke groepen die daar zijn gevonden, worden geïntroduceerd aan de hand van fictieve profielen.

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste bevindingen besproken. Aanvullende tabellen en grafieken met alle cijfers zijn terug te vinden in bijlage 2.

4.1 Algemene verschillen tussen kinderen met een onvoldoende en een voldoende

Van de 1703 kinderen die de vragenlijst hebben ingevuld, hebben 1588 hun leven een voldoende en 116 hun leven een onvoldoende gegeven. Dit betekent dat in deze groep ongeveer 7% zijn leven heeft gewaardeerd met een cijfer van 5 of lager.

De verschillen tussen deze twee groepen die in de vergelijking naar voren komen, komen overeen met de bevindingen uit de wetenschappelijke literatuur die in hoofdstuk 2 zijn besproken. Er zijn geen grote afwijkingen of nieuwe factoren naar voren gekomen. De grootste verschillen tussen de groepen kinderen met een voldoende en een onvoldoende liggen op het gebied van leeftijd en de daaraan verbonden onderwijssituatie, gezinssamenstelling (specifiek het wonen bij beide ouders), onderwijssituatie, de 14 omgevingsvoorwaarden voor een optimale ontwikkeling, aanwezige problemen in de thuissituatie (in het bijzonder armoede, problemen thuis, het krijgen van jeugdhulp en gescheiden ouders) of problemen met hun eigen psychische gezondheid (zie tabel 2 op de volgende pagina).

Kinderen met een onvoldoende zijn gemiddeld ouder dan de kinderen met een voldoende en komen vaker uit een gezin waarvan de biologische ouders niet meer samen zijn. Ook hebben kinderen met een onvoldoende gemiddeld genomen vaker te maken met problemen in de thuissituatie zoals armoede, ruzie en geweld en vechtscheidingen of krijgen ze jeugdhulp. Bij de kinderen met een onvoldoende is daarnaast gemiddeld vaker sprake van multi-problematiek.

In vergelijking met de groep kinderen die een voldoende geeft aan zijn leven, gaan de kinderen met een onvoldoende gemiddeld vaker naar het voortgezet onderwijs, maar ook vaker niet naar school (waarbij zij ook niet werken). Tot slot scoren de kinderen met een onvoldoende gemiddeld lager op de 14 omgevingsvoorwaarden, dan kinderen met een voldoende. Dit komt overeen met het theoretische model van de 14 omgevingsvoorwaarden, zoals deze in hoofdstuk 2 besproken is.

	Kinderen die een <i>voldoende</i> geven aan hun leven	Kinderen die een <i>onvoldoende</i> geven aan hun leven
Aantal kinderen	1588	116
Geslacht		
<i>Meisjes</i>	56,0%	55,2%
<i>Jongens</i>	43,1%	42,2%
<i>Voelt zich geen meisje of jongen</i>	0,9%	2,6%
Gemiddelde leeftijd	11,99 jaar	14,03 jaar
Onderwijs		
<i>Basisschool</i>	60,2%	24,1%
<i>Middelbare school</i>	32,5%	53,5%
<i>Gaat niet naar school</i>	1,1%	12,1%
Gezinssamenstelling		
<i>Woont met beide ouders in één huis</i>	75,9%	49,1%
<i>Co-ouderschap</i>	10,8%	13,8%
<i>Woon bij één van de ouders</i>	10,5%	20,7%
<i>Woont niet bij zijn ouders</i>	2,2%	15,6%
Gemiddelde op de 14 omgevingsvoorwaarden	13,3	9,1
Ervaren problemen		
<i>Weinig geld thuis</i>	5,7%	24,1%
<i>Problemen thuis</i>	5,9%	37,9%
<i>Diagnose en jeugdhulp</i>	4,4%	27,5%
<i>Gescheiden ouders. Ze kunnen niet meer normaal met elkaar omgaan</i>	6,1%	20,1%
<i>Geen problemen</i>	78,2%	24,5%
Ervaren combinatie van problemen		
<i>1 probleem</i>	15,4%	31,0%
<i>2 problemen</i>	4,5%	18,1%
<i>3 of meer problemen</i>	1,9%	22,4%

Tabel 2: Overzicht van de verschillen tussen de groep met een voldoende en de groep met een onvoldoende

4.2 Verschillen binnen de groep onvoldoendes

We weten dat het opgroeien met problemen in de thuissituatie of het hebben van (geestelijke-) gezondheidsproblemen, een mogelijke reden is voor de onvoldoendes die kinderen aan hun leven geven. Het is dan ook niet verrassend dat in onze vergelijking tussen de twee groepen kinderen deze factoren ook naar voren komen.^{3,10,11}

Wat echter opvalt is dat er ook kinderen zijn in de onderzoeksgroep die *niet* met dergelijke problemen opgroeien en hun leven ook een onvoldoende geven. Er bestaat

dus variëteit binnen de groep 'onvoldoendes', waarbij voor een deel van deze kinderen 'hun onvoldoende' niet te relateren is aan de reeds bekende risicofactoren. Om meer zicht te krijgen op de belemmerende factoren voor deze groep kinderen, wordt hieronder dieper ingegaan op de verschillen binnen de groep 'onvoldoendes'.

Dit doen we aan de hand van drie profielschetsen:

1. Kinderen die vertellen dat ze een moeilijke thuissituatie en/of problemen met hun gezondheid hebben
2. Kinderen die vertellen dat ze geen problemen hebben, maar wel lage scores geven op de 14 omgevingsvoorwaarden
3. Kinderen die niet vertellen waarom ze ontevreden zijn (alles lijkt goed te gaan)

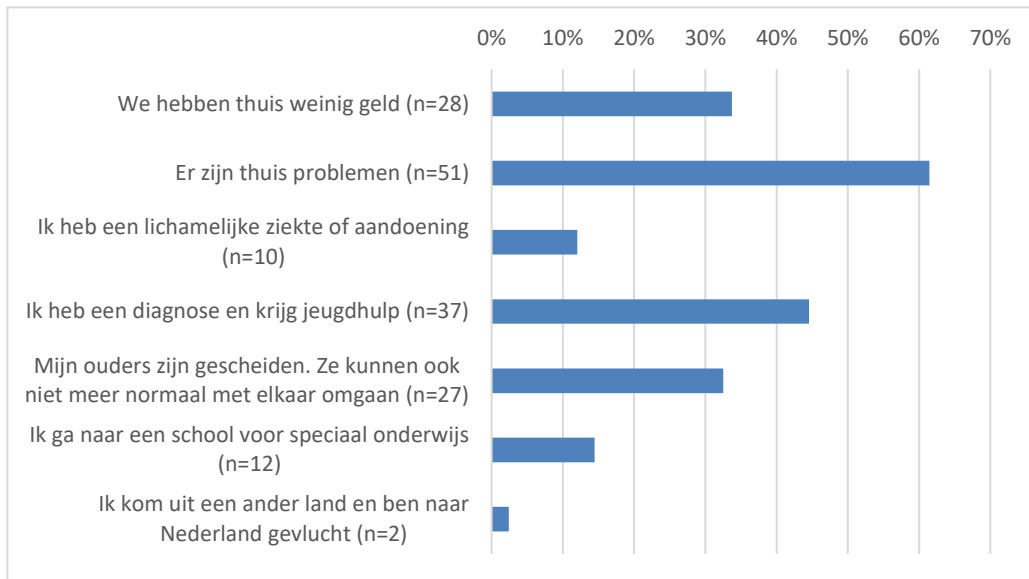
De beschrijving van iedere groep start met een fictieve profielschets. Daaronder volgt een uitgebreidere omschrijving van de groep aangevuld met uitspraken die kinderen in de vragenlijst hebben gedaan.

1. *Kinderen die vertellen dat ze een moeilijke thuissituatie en/of problemen met hun gezondheid hebben*

Ik ben Joan en ik ben bijna 15 jaar

Ik geef mijn leven een 3,8. Er zijn vele dingen in mijn leven die niet zo leuk zijn. Thuis is er vaak ruzie en mijn moeder begrijpt me niet. Mijn nieuwe vader gelukkig wel. Ik zou graag op dansles willen, maar dat kan niet omdat we weinig geld hebben. School is prima, al heb ik weinig vrienden. Mijn goede vrienden wonen ver weg, bij mijn vader. Die zie ik niet zo vaak. Ik zou graag willen dat mijn moeder niet zo vaak boos was en beter naar me luistert.

Er zijn 83 kinderen die zelf hebben aangegeven dat er problemen zijn of andere zaken spelen in hun leven die hen kwetsbaar maken. Van deze kinderen heeft bovendien meer dan de helft (57%) te maken met een combinatie van problemen, waarbij 31% te maken heeft met drie of meer problemen. In grafiek 1 is te zien met welke problemen zij te maken hebben.

Grafiek 1: Kinderen met een onvoldoende, onderverdeeld in kwetsbare groepen in percentages

Het gaat in deze groep voornamelijk om meisjes (60%) met een gemiddelde leeftijd van 14,6 jaar. Een groot deel van hen gaat naar het voortgezet onderwijs (60,2%). Daarnaast gaat ongeveer 15% niet naar school. Deze kinderen groeien op in onvolledige gezinnen (62,7%), waarvan een deel niet bij hun ouders woont (20,5%). Zij wonen in een pleeggezin, instelling of zelfstandig.

"Er was geen passende school voor mij. Ik ben door school zo beschadigd dat ik nu in een instelling verblijf."

Gemiddeld geven zij hun leven een heel laag cijfer, een 3,8. Van de 14 omgevingsvoorwaarden beoordelen zij er gemiddeld 8,4 met een voldoende of goed. Dit is zorgelijk, nu het belangrijk is voor de ontwikkeling van een kind dat alle 14 omgevingsvoorwaarden over een langere tijdsperiode van goede kwaliteit zijn.⁷ De 3 omgevingsvoorwaarden die zij het laagst beoordelen zijn *Zekerheid*, *School en vrije tijd* en *Andere volwassenen bij wie je terecht kunt*.

⁷ We hebben 12 voorwaarden als omslagpunt gebruikt. Dit hebben we vastgesteld aan de hand van de scores van de kinderen die een voldoende geven op de 14 omgevingsvoorwaarden. Gemiddeld gaven zij 13,29 omgevingsvoorwaarden een goed of voldoende. Hierbij hoort een standaarddeviatie van 1,46. De ondergrens van het betrouwbaarheidsinterval voor dit gemiddelde is dan 11,83. Deze ondergrens ronden we af naar 12.

Dit betekent dat wanneer er 12 of meer omgevingsvoorwaarden als goed of voldoende worden beoordeeld, we ervan uitgaan dat de ontwikkeling van het kind goed verloopt. Wanneer 11 of minder omgevingsvoorwaarden als goed of voldoende worden beoordeeld, gaan we ervan uit dat de omgevingsvoorwaarden die onvoldoende of matig beoordeeld zijn de ontwikkeling van het kind dusdanig negatief beïnvloeden, dat de ontwikkeling van het kind onder druk staat.

"Ik weet niet eens waar ik over een week woon, of ik naar school kan en wie mij opvoedt. Daarnaast is er op ongeveer alle denkbare manieren misbruik van mij gemaakt."

Met *Zekerheid* wordt stabiliteit in leefomstandigheden bedoeld en het hebben van een toekomstperspectief. De omgeving verandert niet plotseling, belangrijke personen zijn (en blijven) aanwezig en er is zicht op een goede toekomst. Een kind dat op deze voorwaarde matig of onvoldoende aangeeft, heeft ingrijpende gebeurtenissen meegemaakt en maakt zich zorgen over zijn toekomst.

School & Vrije tijd omvat hulp en steun op school en de kans om dingen te doen die leuk zijn of waar iemand goed in is. Als een kind hier een matig of onvoldoende voor geeft, gaat het niet goed op school of zijn er weinig mogelijkheden om leuke dingen te doen in de vrije tijd.

Andere volwassenen bij wie je terecht kunt gaat over rolmodellen en steunfiguren buiten het gezin. Als een kind hier een matig of onvoldoende voor geeft ontvangt een kind weinig steun van andere volwassenen, zoals familieleden, burens en leraren. En weet het kind ook niet wie hij/zij om hulp kan vragen.

"Dit vind ik matig, om de scholen die ik heb gehad. Deze hebben mijn leven flink verpest. Vooral leerkrachten die er niks van snappen."

Bij de omgevingsvoorwaarden geven kinderen extra uitleg over de score die ze hebben gegeven. Hier en bij de antwoorden op de open vraag *Wat kan er beter, om jouw leven (nog) leuker te maken?*, blijkt dat deze kinderen ook nog andere problemen ervaren die niet expliciet zijn uitgevraagd (zie bijlage 2). Het vaakst noemen deze kinderen dat ze weinig (tot geen) vrienden hebben. Ook zijn er kinderen die weinig ondersteuning krijgen op school, schoolstress ervaren, gepest worden, mantelzorgers zijn of psychische problemen hebben.

"Ik zorg voor mezelf en verzorg m'n moeder dus ik word niet verzorgd."

Daarnaast zijn er kinderen die zich niet gezien en begrepen voelen door ouders en andere volwassenen, waardoor zij met niemand kunnen praten over hun problemen. Deze kinderen zouden graag hulp krijgen. Tot slot is er één kind waarbij er thuis problemen spelen, maar het gezin hier geen hulp bij krijgt, ook al hebben ze dit wel gevraagd.

Uit de analyse van de antwoorden op de open vraag *Wat kan er beter, om jouw leven (nog) leuker te maken?* blijkt dat deze kinderen vooral behoefte hebben aan emotionele veiligheid en stabiliteit in hun thuisomgeving. Hier geven kinderen aan dat ze minder

ruzie en geweld willen in de thuissituatie. Ook zijn er kinderen die meer positieve aandacht zouden willen van hun ouders. Daarnaast willen ze gezond zijn en hebben ze behoefte aan goede zorg. Kinderen noemen hier dat de GGZ- of jeugdzorg snel beschikbaar moet zijn en anderen willen graag de juiste hulp, zodat ze weer naar school kunnen.

"Meer met mijn familie doen. Meer vrienden hebben. En me niet voelen alsof ik een spook ben dat niet bestaat."

"Thuis begrepen voelen, het idee hebben dat ik het waard ben en goede punten halen."

Deze onderwerpen zien we ook terugkomen bij de antwoorden op de vraag *Wat zou je doen als je Kinderombudsman was?* Goede zorg wordt door deze kinderen het vaakst genoemd. Ze willen minder wachtlijsten, minder doorplaatsingen en meer aandacht voor kinderen die het moeilijk hebben. Daarnaast noemen zij een veilige thuissituatie voor alle kinderen. Sommige kinderen willen dat alle kinderen thuis bij hun ouders kunnen wonen, anderen willen graag meer pleeggezinnen waar ook oudere kinderen (16+) terecht kunnen, zodat ze niet naar een instelling moeten.

"Betere hulpverleners en meer aandacht voor kinderen die stil zijn, geen problemen veroorzaken maar wel problemen hebben thuis."

"Snellere psychische hulp, meer kindertherapeuten, buurthuizen waar jongeren heen gaan als het thuis even niet zo lekker gaat."

2. Kinderen die vertellen dat ze geen problemen hebben, maar wel lage scores geven op de 14 omgevingsvoorwaarden

Ik ben Nick en ik ben bijna 12 jaar.

Ik ben niet zo blij met mijn leven en geef het een 3,8. Ik heb geen echte problemen, maar ik heb niet zo'n goede band met mijn ouders. En ik maak lange dagen op school en krijg veel huiswerk. Gelukkig heb ik wel fijne vrienden die voor me klaar staan. Ik zou graag willen dat ik meer met mijn vrienden kon afspreken en het wat gezelliger is thuis.

Er zijn 16 kinderen die vertellen dat er geen problemen in hun leven spelen, maar waarbij er toch indicaties zijn dat hun ontwikkeling negatief beïnvloed wordt. Op de 14 omgevingsvoorwaarden geven zij namelijk lage scores, die opvallend overeenkomen met de eerste groep kinderen die wel aangeven verschillende problemen te ervaren. Gemiddeld beoordelen zij 8,4 omgevingsvoorwaarden met een voldoende of goed. Ook geven zij hun leven gemiddeld een 3,8. Beide scores zijn gelijk aan de scores van de eerste groep.

Afwijkend van de eerste groep, zitten er in deze groep iets meer jongens dan meisjes (respectievelijk 56% en 44%) en is de gemiddelde leeftijd 13,9 jaar in plaats van 14,6 jaar. Wel gaat het merendeel van de kinderen uit deze groep ook naar het voortgezet onderwijs (68,8%). Slechts één kind gaat niet naar school. Anders dan de eerste groep groeit het merendeel (75%) van deze kinderen op bij zijn vader en moeder. De andere kinderen (25%) groeien op in onvolledige gezinnen, waarvan twee kinderen in een pleeggezin.

Ook deze groep kinderen beoordeelt de omgevingsvoorwaarden *Zekerheid*, *School en vrije tijd* en *Andere volwassenen bij wie je terecht kunt* erg laag. Anders dan de eerste groep beoordeelt deze groep ook de voorwaarde *Respect* erg laag. Deze voorwaarde staat zelfs op nummer twee in de top drie van laagst beoordeelde omgevingsvoorwaarden. *Zekerheid* staat op één en gedeeld op drie volgen *School en vrije tijd* en *Andere volwassenen bij wie je terecht kunt*.

Respect gaat over het gelijk behandeld worden door andere kinderen en volwassenen. Er wordt rekening gehouden met het kind en het kind krijgt dezelfde kansen.

*"Ander kind van pleegouders wordt voorgetrokken.
Ik krijg altijd straf."*

De omgevingsvoorwaarden *Zekerheid, School en vrije tijd* en *Andere volwassenen bij wie je terecht kunt* zijn al beschreven (zie pagina 19). Ze worden daarom hier slechts kort benoemd.

Zekerheid gaat over stabiliteit in de leefomstandigheden. Belangrijke personen zijn en blijven aanwezig en er is zicht op een goede toekomst.

School & Vrije tijd gaat over hulp en steun op school en de kans om dingen te doen waar die leuk zijn of waar iemand goed in is.

Andere volwassenen bij wie je terecht kunt gaat over rolmodellen en steunfiguren buiten het gezin.

Ook deze kinderen hebben bij de omgevingsvoorwaarden extra uitleg gegeven over de score die ze hebben gegeven (zie bijlage 2). Al worden hier een stuk minder problemen genoemd dan in de eerste groep. Zo geeft één kind aan gepest te worden en hebben twee andere kinderen last van stress op school.

Bij deze kinderen blijkt uit de analyse van de open vraag *Wat kan er beter, om jouw leven (nog) leuker te maken?* dat zij net als de kinderen die problemen hebben, behoefte hebben aan emotionele veiligheid en stabiliteit in hun thuisomgeving. Daarnaast willen zij beter onderwijs en meer contact met vrienden.

In reactie op de vraag hoe het contact met vrienden is:

"Komt door school of niet soms? Je hebt zo weinig tijd om met andere kinderen om te gaan dat je minder goed bevriend raakt. De docenten zeggen inplannen of vooruit plannen maar ik heb elke dag al zo veel zoi om te doen dat zelfs dat niet kan."

Op de vraag *Wat zou je doen als je Kinderombudsman was?* geven deze kinderen aan dat zij zouden zorgen dat er beter geluisterd wordt naar kinderen en het onderwijs verbeteren.

3. Kinderen die niet vertellen waarom ze ontevreden zijn (alles lijkt goed te gaan)

Ik ben Farah en ik ben 11 jaar.

Ik geef mijn leven ongeveer een 4. Het is thuis wel prima, mijn ouders zorgen goed voor mij. School is ook prima, al vind ik sommige vakken niet zo leuk. Ik heb weinig vrienden, maar wel een paar goede. Ik zou graag beter onderwijs willen. En dat er minder gepest wordt en iedereen gelukkig kan zijn.

Bij de laatste groep kinderen die hun leven een onvoldoende geven, zijn weinig tot geen aanwijzingen gevonden voor het lage cijfer dat zij aan hun leven geven. In deze groep zitten 17 kinderen. Zij melden geen problemen die hen kwetsbaar maken en scoren hoog op de 14 omgevingsvoorwaarden. Gemiddeld beoordelen zij 13,1 omgevingsvoorwaarden met een voldoende of goed. Dit is beduidend hoger dan de andere twee groepen. De hoge score betekent dat er vanuit de omgevingsvoorwaarden geen aanwijzingen zijn dat de ontwikkeling van het kind onder druk staat. Toch geven zij hun leven in de vragenlijst een onvoldoende.

In deze groep zitten net als in de tweede groep, iets meer jongens dan meisjes (respectievelijk 52,9% en 41,2%). Eén kind heeft aangegeven zich niet jongen of meisje te voelen. De gemiddelde leeftijd is in deze groep flink lager dan in de eerste twee groepen, namelijk 11,4 jaar ten opzichte van 14,6 jaar (groep 1) en 13,9 jaar (groep 2). In deze groep gaan de meeste kinderen dan ook naar de basisschool (64,7%). Net als de tweede groep, groeien de kinderen in deze groep op bij beide ouders (82,4%). De andere kinderen groeien op in onvolledige gezinnen, waarbij de kinderen bij één van hun ouders wonen, of afwisselen tussen de ouders. Geen van de kinderen woont in een pleeggezin of instelling.

Het gemiddeld rapportcijfer van deze groep kinderen valt hoger uit dan de andere twee groepen. Gemiddeld geeft deze groep hun leven een 4,2. Dit is een laag cijfer, maar hoger dan de andere twee groepen die beiden gemiddeld een 3,8 geven aan hun leven.

De omgevingsvoorwaarden hebben zij hoog beoordeeld. Er is zelfs maar één kind dat bij een omgevingsvoorwaarde heeft aangegeven dat deze onvoldoende is. De drie voorwaarden die de laagste gemiddelde score hebben zijn *Zekerheid*, *Contact met vrienden* en *Andere Volwassenen bij wie je terecht kunt*.

De omgevingsvoorwaarde *Contact met vrienden* gaat over de relaties die kinderen hebben met hun leeftijdsgenoten. Wanneer hier een matig of onvoldoende voor wordt gegeven, mist een kind dit contact.

"Mijn vrienden sluiten me buiten omdat ik in een andere klas zit."

De omgevingsvoorwaarden *Zekerheid* en *Andere volwassenen bij wie je terecht kunt* zijn al eerder beschreven (zie pagina 19). Ze worden daarom hier slechts kort benoemd.

Zekerheid gaat over stabiliteit in de leefomstandigheden. Belangrijke personen zijn en blijven aanwezig en er is zicht op een goede toekomst.

Andere volwassenen bij wie je terecht kunt gaat over rolmodellen en steunfiguren buiten het gezin.

Van de 17 kinderen in deze groep, hebben 4 kinderen bij de omgevingsvoorwaarden extra uitleg gegeven over de score die ze hebben gegeven (zie bijlage 2). Deze kinderen hebben te maken met pesten, psychische problemen, schoolstress en problemen in de thuissituatie. Op psychische problemen na, zijn dit allemaal problemen die door de omgevingsvoorwaarden worden gemeten. Opvallend is alleen dat ondanks de problemen die zij ervaren, ze de bijbehorende omgevingsvoorwaarden juist goed beoordelen. Van de overige 13 kinderen is niet uit de toelichtingen af te leiden waarom ze hun leven een onvoldoende geven.

In reactie op de vraag wat er goed gaat in het leven:

"Op sommige momenten helemaal niks (ik ben (serieus) depressief geweest) en ik kan nu eigenlijk ook niet zoveel bedenken. Ik zit in een dipje. Pianospelen en muziek helpen mij."

In de antwoorden op de open vraag *Wat kan er beter, om jouw leven (nog) leuker te maken?* laat deze groep kinderen een heel ander beeld zien dan de andere twee groepen. Deze laatste groep kinderen laten grotere verschillen zien in hun behoeften, dan de eerste twee groepen die in dit rapport beschreven zijn. Enkele kinderen willen beter onderwijs, anderen willen meer contact met vrienden of minder gepest worden. En bij sommige kinderen is alles goed zoals het nu is.

Deze groep zou zich als Kinderombudsman inzetten voor betere zorg en onderwijs. Ook zouden zij ervoor zorgen dat niemand meer gepest wordt.

4.3 Vergelijking van de drie groepen onvoldoendes

Op de volgende pagina in tabel 3 zijn de belangrijkste verschillen tussen de drie groepen nog een keer op een rij gezet. Een vergelijking tussen deze groepen laat duidelijk zien dat de kinderen uit de eerste groep, de kinderen met problemen in de thuissituatie en hun eigen gezondheid, het meest kwetsbaar zijn. Zij geven de laagste cijfers en ervaren de meeste problemen.

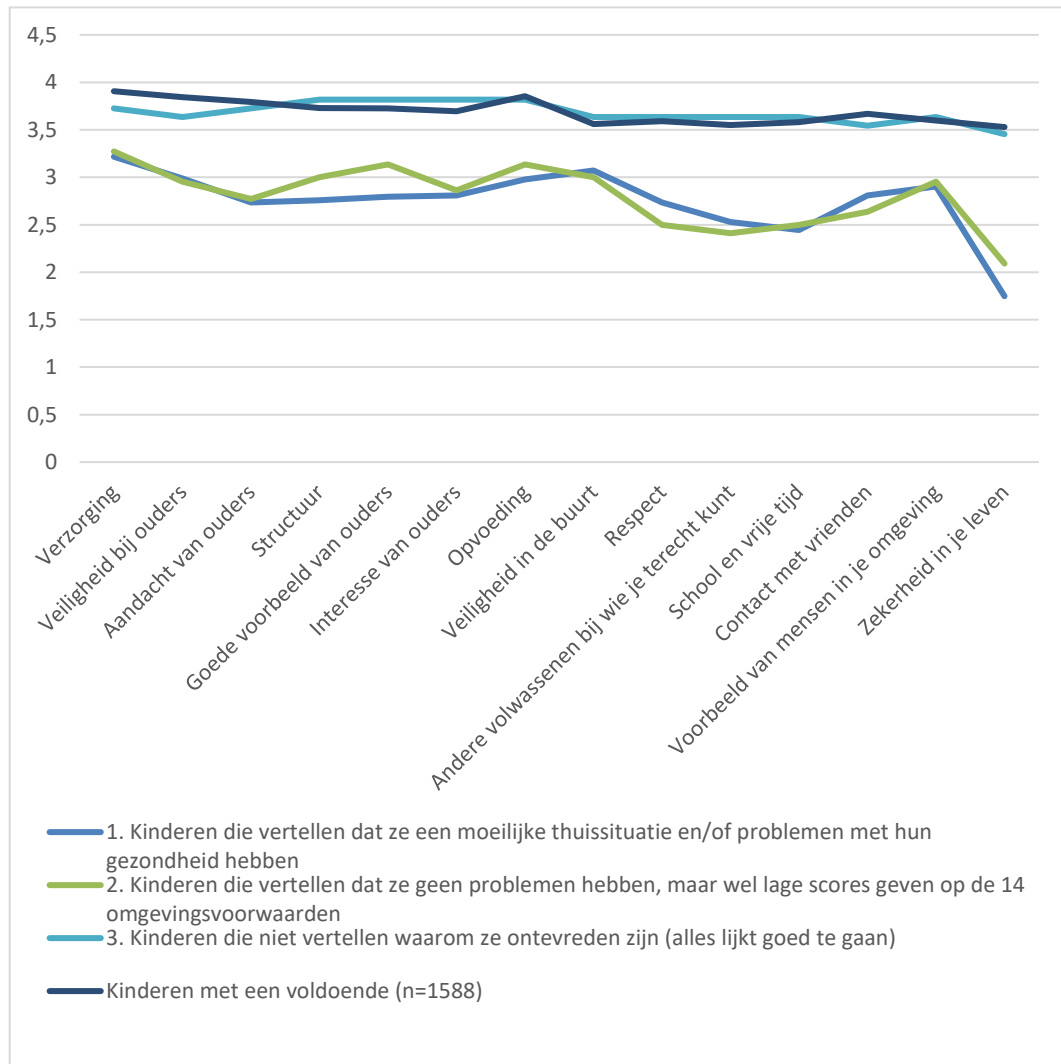
	1. Kinderen die vertellen dat ze een moeilijke thuissituatie en/of problemen met hun gezondheid hebben	2. Kinderen die vertellen dat ze geen problemen hebben, maar wel lage scores geven op de 14 omgevingsvoorwaarden	3. Kinderen die niet vertellen waarom ze ontevreden zijn (alles lijkt goed te gaan)
Aantal kinderen	83	16	17
Geslacht			
<i>Meisjes</i>	60%	43,8%	41,2%
<i>Jongens</i>	37%	56,3%	53%
<i>Voelt zich geen jongen of meisje</i>	3%	0%	5,9%
Gemiddelde leeftijd	14,6	13,9	11,4
Problemen in de thuissituatie of eigen gezondheid	Aanwezig	Niet aanwezig	Niet aanwezig
Onderwijs			
<i>Basisschool</i>	18,1%	25%	64,7%
<i>Middelbare school</i>	60,2%	68,8%	23,5%
<i>Gaat niet naar school</i>	15,7%	6,3%	0%
Gezinssamenstelling			
<i>Woont met beide ouders in één huis</i>	37,3%	75%	82,4%
<i>Co-ouderschap</i>	15,7%	12,5%	11,8%
<i>Woont bij één van de ouders</i>	26,5%	6,3%	5,9%
<i>Woont niet bij zijn ouders</i>	19,3%	12,5%	0%
Cijfer	3,8	3,8	4,2
14 omgevingsvoorwaarden	8,4	8,4	13,1
Extra problemen	Veel: Vaak weinig vrienden en psychische problemen. Ook pesten en te weinig ondersteuning op school	Weinig: Enkeling gepest of weinig ondersteuning op school	Middel: Aantal gepest, enkeling schoolstress, weinig vrienden of psychische problemen.

Tabel 3: Vergelijking tussen de drie groepen kinderen die hun leven een onvoldoende geven. Alleen de meest relevante verschillen zijn hierin opgenomen.

Opvallend is dat de kinderen die aangeven geen problemen te hebben, maar waarbij wel aanwijzingen zijn dat hun ontwikkeling onder druk staat (groep 2), dezelfde lage scores laten zien op het rapportcijfer voor hun leven en de 14 omgevingsvoorwaarden als de

kinderen uit de eerste groep. Dit is goed zichtbaar in figuur 2 waar de scores van alle groepen op de 14 omgevingsvoorwaarden te zien zijn. Ondanks dat de kinderen in de tweede groep aangeven nog geen problemen in hun leven te ervaren, laten zij wel een zorgelijk beeld zien op de 14 omgevingsvoorwaarden. Zij groeien mogelijk op in een risicovolle omgeving, maar zijn wellicht (nog) niet in beeld bij zorgprofessionals omdat zij niet tot een bekende risicogroep behoren. Gezien de lage ervaren kwaliteit van de leefomgeving/14 omgevingsvoorwaarden is het dan ook niet verwonderlijk dat deze kinderen dezelfde behoeften hebben als de eerste groep kinderen met problemen, namelijk behoefte aan emotionele veiligheid en stabiliteit in hun thuisomgeving.

De kinderen die weinig vertellen en waar alles goed lijkt te gaan (groep 3), wijken op zowel het cijfer als de omgevingsvoorwaarden opvallend af van de eerste twee groepen. In figuur 2 is te zien dat de scores op de 14 omgevingsvoorwaarden van deze kinderen zelfs overeenkomen met de scores van kinderen die een voldoende geven aan hun leven. Ook op het gebied van leeftijd, gezinssamenstelling en het type onderwijs dat zij volgen, komen zij overeen met de groep kinderen die hun leven een voldoende geeft.

Figuur 2: Gemiddelden op de 14 omgevingsvoorwaarden van de verschillende groepen kinderen

5. CONCLUSIE EN DISCUSSIE

Wie zijn de kinderen die hun leven een onvoldoende geven? En wat is er volgens hen zelf nodig om hun leven te verbeteren? Deze vragen stonden centraal in dit onderzoek. Het onderzoek laat zien dat de kinderen die een onvoldoende voor hun leven geven dit om verschillende redenen doen. Voor een deel van deze kinderen is de onvoldoende verbonden aan risicofactoren, zoals we die kennen uit ander onderzoek; factoren zoals armoede, complexe scheiding maar ook de verschillen in leeftijd. Voor een ander deel van deze kinderen zijn de risicofactoren echter niet zo eenduidig en soms zelfs onzichtbaar. Ze lijken in ieder geval niet door kinderen zelf herkend te worden.

Het onderzoek laat zien dat er drie groepen kinderen te onderscheiden zijn, die hun leven een onvoldoende geven:

1. Kinderen die vertellen dat ze een moeilijke thuissituatie en/of problemen met hun gezondheid hebben
2. Kinderen die vertellen dat ze geen problemen hebben, maar wel lage scores geven op de 14 omgevingsvoorwaarden
3. Kinderen die niet vertellen waarom ze ontevreden zijn (alles lijkt goed te gaan)

De eerste groep omvat het grootste deel van de kinderen die hun leven een onvoldoende geven. Zij groeien op in een kwetsbare positie waarbij problemen in de thuissituatie spelen of waarbij het kind zelf psychische of fysieke problemen ervaart. Deze kinderen zijn als groep relatief makkelijk te identificeren. Ze zijn vaak al in beeld bij instanties voor hulp en ondersteuning. De lage cijfers die zij voor hun leven geven hebben deels te maken met de combinatie van verschillende problemen die zij ervaren. Het is bekend dat een stapeling van problemen een sterkere afname in welbevinden van kinderen laat zien, dan wanneer er sprake is van een enkel probleem.^{3,10,11} Tegelijkertijd geven zij bij de open vragen *Wat kan er beter, om jouw leven (nog) leuker te maken?* en *Wat zou je doen als je Kinderombudsman was?* aan dat de hulp en ondersteuning die wordt ingezet, lang op zich laat wachten of dat de juiste hulp niet beschikbaar is.

De tweede groep kinderen overlapt op vele kenmerken met de eerste groep kinderen. Net als bij de eerste groep zijn er aanwijzingen dat hun ontwikkeling onder druk staat. De lage waardering voor de kwaliteit van hun opvoed- en leefomgeving heeft waarschijnlijk geleid tot de lage cijfers die zij aan hun leven geven. Het grootste verschil met de eerste groep is echter dat deze kinderen zelf aangeven geen problemen te ervaren en dat het merendeel bij hun beide ouders opgroeit. Dit in tegenstelling tot de eerste groep die voornamelijk in onvolledige gezinnen opgroeit. Mogelijk spelen er bij deze tweede groep al wel problemen, maar zijn deze (nog) niet ernstig genoeg om hulp te vragen of zijn de problemen (nog) niet opgemerkt door de omgeving. Ook kan het voor kinderen lastig zijn om te herkennen dat er een probleem is. Net als de eerste groep, hebben deze kinderen behoefte aan emotionele veiligheid en stabiliteit thuis. Het is belangrijk dat andere mensen in de omgeving van deze kinderen signaleren dat deze kinderen niet goed in hun vel zitten, en hen de hulp bieden die zij nodig hebben.

De laatste groep wijkt duidelijk af van de eerste twee groepen, maar toont opvallende overeenkomsten met de groep kinderen die hun leven een voldoende geeft. Zo geven

deze kinderen gelijkwaardige scores op de 14 omgevingsvoorwaarden als de kinderen met een voldoende. Slechts enkelen vermelden in de toelichtingen problemen die een verklaring kunnen zijn voor het lage cijfer, dat zij voor hun leven geven. Het gaat dan om pesten, psychische problemen en problemen in de thuissituatie. Voor de overige kinderen is niet vast te stellen waarom zij ontevreden zijn over hun leven. Dit kan erop duiden dat deze kinderen de door hen ervaren problemen niet gekoppeld hebben aan de 14 omgevingsvoorwaarden, en deze voorwaarden mogelijk iets hoger gescoord hebben, dan passend is bij hun situatie. Het kan ook zijn dat zij de problemen die spelen nog niet ervaren als een daadwerkelijk (groot) probleem in hun leven, terwijl het wel invloed heeft op hun welbevinden.

Ondanks de duidelijke verschillen tussen de groepen lijkt er ook een aantal overeenkomsten te zijn. Zo heeft elke groep bij de open vragen problemen genoemd als pesten en eigen psychische problemen. Ook wordt regelmatig genoemd dat kinderen zich niet gezien en gehoord voelen; niet thuis, niet op school en soms ook niet door vrienden. Al verschilt de mate waarin deze problemen worden genoemd per groep. Deze overeenkomsten kunnen erop duiden dat het hier niet gaat om drie aparte groepen, maar om eenzelfde groep in verschillende stadia: kinderen in de derde groep hebben mogelijk te maken met problemen die net ontstaan, terwijl de problemen voor kinderen in de tweede groep duidelijkere vormen aannemen. Voor de kinderen in de eerste groep spelen de problemen al langere tijd en sommigen ontvangen daarvoor al hulp en ondersteuning, terwijl anderen op hulp wachten.

Op het moment dat er hulpverlening in het gezin aanwezig is, kan het voor kinderen duidelijk worden dat dingen in hun leven minder makkelijk gaan, dan voor andere kinderen. Dit kan kinderen ook helpen om aan te geven wat er aan de hand is. In de fases hiervoor moeten kinderen (a) zelf herkennen dat er iets aan de hand is, en wat dat dan is en (b) expliciet uit durven komen voor het probleem dat zij ervaren en hiervoor hulp durven vragen. Dit kan voor veel kinderen lastig zijn. Hierbij zou de leeftijd ook een rol kunnen spelen. De gemiddelde leeftijd is in de eerste groep met de meeste problemen het hoogst (14,6 jaar) en in de groep waar ogenschijnlijk alles goed gaat het laagst (11,4 jaar). Oudere kinderen hebben waarschijnlijk meer zicht op de problemen die in hun leven spelen dan jonge kinderen, en kunnen dit mogelijk beter verwoorden.

Eindconclusie

Dit onderzoek laat zien dat de kinderen die hun leven een onvoldoende geven, gemiddeld vaker te maken hebben met de bekende risicofactoren (armoede, ruzie en geweld thuis, bij één ouder opgroeien, pesten, etc.) dan kinderen die hun leven een voldoende geven.

Binnen de groep kinderen die hun leven een onvoldoende geven, zijn drie verschillende groepen te onderscheiden. De *eerste twee* groepen kinderen zijn bekend met een deel van de risicofactoren, zij ervaren verschillende problemen in hun leven, waarbij de eerste groep kinderen die expliciet benoemt en de tweede groep dit vooral in de 14 omgevingsvoorwaarden laat zien. Opvallend is dat deze risicofactoren bij de *derde groep* kinderen volledig afwezig zijn. Het is niet voldoende duidelijk geworden waarom de kinderen in de derde groep ontevreden zijn over hun leven.

De kinderen uit de *eerste twee* groepen tonen overeenkomsten. Zij delen ook eenzelfde behoefte; de thuissituatie moet verbeteren. De kinderen met de meeste problemen (groep 1) hebben daarnaast behoefte aan passende zorg die snel ingezet kan worden. Bij de *derde groep* kinderen blijft onduidelijk wat zij nodig hebben om hun leven te verbeteren. Verder onderzoek is hiervoor noodzakelijk.

6. WAT ADVISEERT DE KINDEROMBUDSMAN?

De resultaten van dit onderzoek geven een indicatie van de problemen waar kinderen die hun leven een onvoldoende geven, mee te maken hebben. Belangrijk hierbij is dat voor een deel van de kinderen de problemen nog niet goed zichtbaar zijn: niet voor anderen en soms ook niet voor henzelf. Het onderzoek geeft aanleiding tot verder onderzoek onder deze laatste groep kinderen en wijst tegelijkertijd ook op het belang van een vroege signalering van kinderen in kwetsbare situaties. De Kinderombudsman doet daartoe de volgende aanbevelingen:

1. Zet in op vroege en bredere signalering van kinderen bij wie ontwikkelingsmogelijkheden onder druk staan

Het bijtijds signaleren van kinderen bij wie ontwikkelingsmogelijkheden onder druk staan, kan in een vroegtijdig stadium zicht geven op problemen, die in het leven van deze kinderen spelen. Ontwikkelingsschade kan dan met relatief lichte hulp worden voorkomen of beperkt. Hierbij is het van belang dat gemeenten, schoolartsen en schoolmaatschappelijk werkers zich niet alleen focussen op de kinderen waarbij de risicofactoren al bekend zijn, maar bij alle kinderen actiever doorvragen op mogelijke problemen of een lager ervaren welbevinden. Overigens zonder deze meteen 'op te schalen' en te problematiseren. Zoals kinderen zelf aangeven: iemand die luistert en er voor hen is, kan al heel belangrijk zijn.

2. Stimuleer aandacht voor kinderen in hun eigen netwerk

Een deel van de kinderen die ontevreden zijn over hun leven, voelen zich niet gezien of gehoord en weten niet bij wie ze om hulp kunnen vragen. Met aandacht voor deze gevoelens van kinderen op landelijk niveau, bijvoorbeeld middels een publiekscampagne, kan het eigen netwerk van deze kinderen (familieleden, burens, ouders van vrienden, trainers, etc.) aangemoedigd worden om hierover het gesprek aan te gaan en steun te bieden. Daarnaast kan met een dergelijke aanpak gewezen worden op de hulp en het luisterende oor die de Kindertelefoon en andere organisatie kunnen bieden. Dergelijke campagnes bestaan al voor huiselijke geweld-situaties, maar ook voor minder ernstige problemen kan een dergelijke aanpak helpen in het activeren van en bieden van hulp door het sociaal netwerk van kinderen.

3. Verbeter de toegang en beschikbaarheid van gespecialiseerde zorg

Voor de kinderen met problemen in de thuissituatie en met hun eigen gezondheid, geven aan dat er te lang gewacht moet worden op hulp of dat de meest passende hulp niet beschikbaar is. Deze problemen zijn bekend en vanuit het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en de verantwoordelijke gemeenten worden acties ondernomen om dit te verbeteren. Ook dit onderzoek maakt duidelijk dat het belangrijk is hierin haast te maken, nu het uitblijven van zorg tot nog meer schade kan leiden bij deze kwetsbare kinderen.

4. Aanvullend onderzoek nodig naar de kinderen waarbij alles goed lijkt te gaan en een onvoldoende geven aan hun leven

Het huidige onderzoek is niet toereikend gebleken om van alle kinderen die hun leven een onvoldoende geven, te achterhalen waarom zij dit doen en wat zij nodig hebben. De kinderen waarbij alles goed lijkt te gaan en toch een onvoldoende geven aan hun leven, vragen om een andere aanpak. Mogelijk sluit onderzoek in de vorm van gesprekken, waarbij er meer kan worden doorggevraagd, beter aan.

Ook de Kinderombudsman wil opnieuw kijken naar de groep kinderen die hun leven een onvoldoende geeft. Daarom zal ook dit jaar de informatie die bij Kinderrechtentour is verzameld, geanalyseerd worden voor deze groep kinderen.

7. KORTE AFSLUITENDE REFLECTIE

De resultaten van dit onderzoek schetsen een beeld van de kinderen, die een onvoldoende geven aan hun leven. De verschillen die binnen deze groep zijn gevonden, wijzen op het belang van een vroege signalering van kinderen in kwetsbare situaties, maar ook op het versterken van de ondersteuning binnen het eigen netwerk van kinderen. De bevindingen moeten echter ook met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden.

De verdeling van de aantallen kinderen binnen de drie groepen kinderen die hun leven een onvoldoende geven is erg scheef. Zo bestond de groep kinderen waarbij aanwijzingen zijn dat hun ontwikkeling onder druk staat uit 16 kinderen en de groep kinderen waar ogenschijnlijk niets aan de hand is uit 17 kinderen. Dit zijn erg kleine groepen, wat de betrouwbaarheid van de bevindingen beïnvloedt.

Daarnaast is de informatie die met de vragenlijst van de Kinderrechtentour in 2018 is verzameld, niet representatief voor alle kinderen in Nederland. Dit betekent dat de resultaten van dit onderzoek alleen een indicatie geven van wat kinderen in Nederland ervaren.

In de bevindingen valt op dat de groep kinderen waar ogenschijnlijk niets aan de hand is, flink afwijken van de andere kinderen die hun leven een onvoldoende geven. De antwoorden die zij geven komen zelfs overeen met de kinderen die hun leven een voldoende geven. Het is mogelijk dat zij bepaalde vragen niet helemaal goed hebben begrepen. Hoewel er gebruik gemaakt is van twee vragenlijsten waarbij in taalgebruik één vragenlijst toegespitst was op kinderen van 8 tot 12 jaar en één op jongeren van 13 tot 18 jaar, zal nader onderzocht moeten worden of er aanpassingen nodig zijn voor een beter begrip van de vragenlijst.

LITERATUURLIJST

1. Dorselaer, S. van. et al. (2014). *Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland: HBSC 2013*. Utrecht, Universiteit Utrecht.
2. Stevens, G. W. J. M. et al. (2018). *HBSC 2017 : gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland*. Utrecht, Universiteit Utrecht.
3. de Kinderombudsman. (2019). *Ik ben meer dan mijn problemen Een integrale aanpak voor kinderen met meerdere problemen in de thuissituatie*. Den Haag, de Kinderombudsman.
4. de Kinderombudsman. (2019). *Pleegkinderen aan het woord*. Den Haag, de Kinderombudsman.
5. de Kinderombudsman. (2016). *Als je het ons vraagt. De Kinderombudsman op Kinderrechtentour*. Den Haag, de Kinderombudsman.
6. de Kinderombudsman. (2018). *Als je het ons vraagt Kinderrechtentour 2018*. Den Haag, de Kinderombudsman.
7. de Kinderombudsman. (2020). *Een QuickScan van de ervaringen van kinderen en jongeren ten tijde van Corona*. Den Haag, de Kinderombudsman.
8. Kalverboer, M. & Zijlstra, E. (2006). *Het belang van het kind in het Nederlands recht, Voorwaarden voor ontwikkeling vanuit een pedagogisch perspectief*. Amsterdam, SWP.
9. Goldbeck, L., Schmitz, T. G., Besier, T., Herschbach, P. & Henrich, G. Life satisfaction decreases during adolescence. (2007). *Quality of Life Research*, 16, 969–979.
10. Rutter, M. Pathways from childhood to adult life. (1989). *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 30, 23–51.
11. Evans, G. W., Li, D. & Sepanski Whipple, S. S. (2013). Cumulative risk and child development. *Psychological Bulletin*, 139, 1342–1396.
12. Grant, K. E. et al. (2006). Stressors and child and adolescent psychopathology: Evidence of moderating and mediating effects. *Clinical Psychology Review*, 26, 257–283.
13. Newland, L. A. (2015). Family well-being, parenting, and child well-being: Pathways to healthy adjustment. *Clinical Psychologist*, 19, 3–14.
14. Balistreri, K. S. & Alvira-Hammond, M. (2016). Adverse childhood experiences, family functioning and adolescent health and emotional well-being. *Public Health*, 132, 72–78.
15. Moore, K. A. & N. Ramirez, A. (2016). Adverse Childhood Experience and Adolescent Well-being: Do Protective Factors Matter? *Child Indicators Research*, 9, 299–316 (2016).
16. Augeo Foundation, TNO (2016). *Ik heb al veel meegemaakt*. Leiden, TNO
17. de Roos, S., van Tienen, I. & de Boer, A. (2020). *Bezorgd naar school, Kwaliteit van leven van scholieren met een langdurig ziek gezinslid*. Den Haag, SCP.
18. Sterrett, E. M., Jones, D. J., McKee, L. G. & Kincaid, C. (2011). Supportive Non-Parental Adults and Adolescent Psychosocial Functioning: Using Social Support as

- a Theoretical Framework. *American Journal of Community Psychology*, 48, 284–295.
19. Buchanan, R. L. & Bowen, G. L. (2008). In the context of adult support: The influence of peer support on the psychological well-being of middle-school students. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 25, 397–407.
 20. Veenstra, R. (2014). Groepsprocessen bij jongeren: over pesten en ander probleemgedrag. *Kind en adolescent*, 35, 86–99.
 21. O'Moore, M. & Kirkham, C. (2001). Self-esteem and its relationship to bullying behaviour. *Aggressive Behavior*, 27, 269–283.
 22. Heydenberk, R. A. & Heydenberk, W. R. (2017). Bullying reduction and subjective wellbeing: The benefits of reduced bullying reach far beyond the victim. *International Journal of Wellbeing* 7, 12–22.
 23. de Boeck, A. & Leuven, K. U. (2014). *Over zelfwaardering, slachtofferschap van (cyber)pesten en de beschermende invloed van vrienden*. In L. Bradt, S. Pleysier, J. Put, J. Siongers, B. Spruyt (Red.), *Jongeren in Cijfers en Letters 3* (pp. 111-135). ACCO Uitgeverij.

BIJLAGE 1. VRAGENLIJST

1. Ik ben een:

- Jongen
- Meisje
- Anders.

2. Hoe oud ben je?

...

3. Waar woon je?

- Bij mijn beide ouders
- Bij mijn vader (en partner)
- Bij mijn moeder (en partner)
- Wisselend bij mijn moeder en vader (en partner)
- Bij mijn pleeggezin
- In een instelling
- In een asielzoekerscentrum (azc) of gezinslocatie
- Anders, namelijk:

4. Geldt één van de punten hieronder voor jou? Vink die dan aan. Je kunt meerdere hokjes aanvinken.

- We hebben thuis weinig geld
- Er zijn thuis problemen
- Ik heb een lichamelijke ziekte of aandoening
- Ik heb een diagnose en krijg jeugdhulp
- Mijn ouders zijn gescheiden. Ze kunnen ook niet meer normaal met elkaar omgaan
- Ik ga naar een school voor speciaal onderwijs
- Ik kom uit een ander land en ben naar Nederland gevlucht
- Geen van deze punten geldt voor mij

5. Hoe heb je van de vragenlijst van de Kinderombudsman gehoord?

...

Deze vragenlijst gaat over kinderrechten. Alle kinderen hebben rechten. Dat is zo afgesproken. De rechten staan in het Kinderrechtenverdrag. Het zijn er 54.

Een paar belangrijke kinderrechten gaan over thuis. Dus waar je woont en met wie. Alle kinderen hebben het recht om bij hun ouders te leven. Soms hebben ouders problemen. Als die problemen groot zijn, moeten kinderen soms een tijdje ergens anders wonen. Dat kan bijvoorbeeld in een ander gezin zijn. Of in een tehuis met andere kinderen. Op die andere plek moet er dan wel goed voor je gezorgd worden. Ook als je niet bij je ouders woont, heb je nog steeds het recht om jouw ouders te zien en te spreken. Hierna komen 5 vragen over dit soort kinderrechten. Je kunt bij iedere vraag aankruisen hoe het voor jou is.

6. Liefde en aandacht van die ik van mijn ouders of opvoeders krijg, vind ik...

Goed	Voldoende	Matig	Onvoldoende
☐	☐	☐	☐

Hiermee bedoelen we:

- Je voelt je door hen begrepen
- Ze hebben tijd voor je als je ze nodig hebt
- Je hebt een goede band met ze

Wil je daar iets over vertellen?

...

7. Ik vind de structuur, regels en ondersteuning die er thuis zijn...

Goed	Voldoende	Matig	Onvoldoende
☐	☐	☐	☐

Hiermee bedoelen we:

- Je staat op een vaste tijd op
- Je gaat elke dag naar school
- Er zijn afspraken en regels, waar jij je aan moet houden
- Er is thuis iemand die je helpt als dat nodig is

Wil je daar iets over vertellen?

...

8. Het goede voorbeeld dat ik krijg van mijn ouders of opvoeders vind ik...

Goed	Voldoende	Matig	Onvoldoende
☐	☐	☐	☐

Hiermee bedoelen we:

- Ruzie wordt uitgepraat
- Ze leggen dingen uit als je iets niet snapt
- Ze zorgen goed voor zichzelf en anderen
- Ze hebben werk of doen vrijwilligerswerk

Wil je daar iets over vertellen?

...

9. Ik vind de interesse van mijn ouders of opvoeders in wat ik belangrijk vind...

Goed	Voldoende	Matig	Onvoldoende
☐	☐	☐	☐

Hiermee bedoelen we:

- Je kunt je verhaal bij hen kwijt
- Ze luisteren naar jouw ideeën en wensen
- Je kan met hen praten als je problemen hebt
- Op sommige dagen hoef je niet naar school.
Je mag dan zelf kiezen wat jij wilt doen

Wil je daar iets over vertellen?

...

10. De opvoeding die ik krijg vind ik...

Goed Voldoende Matig Onvoldoende

Hiermee bedoelen we:

- Er wordt altijd goed voor je gezorgd
- Er staat altijd iemand voor je klaar
- Je hebt contact met volwassenen die belangrijk voor je zijn, of die langere tijd voor je hebben gezorgd (bijvoorbeeld familieleden of pleegouders)

Wil je daar iets over vertellen?

...

Dat waren de eerste vragen. We gaan nu verder.

Je hebt niet alleen thuis rechten. Ook op school en bijvoorbeeld op je sportclub heb je rechten. Zo heb je het recht om naar school te gaan. Al voelt dat soms misschien meer als een plicht. En wist je dat je ook recht hebt op spelen en vrije tijd? En om samen te zijn met vrienden? Hierna komen 3 vragen over dit soort kinderrechten. Je kunt weer bij iedere vraag aankruisen hoe het voor jou is.

11. Op school en in vrije tijd, is het voor mijn gevoel...

Goed Voldoende Matig Onvoldoende

Hiermee bedoelen we:

- Je vindt het niet vervelend om naar school te gaan
- Je krijgt op school genoeg hulp en steun, zodat je goed kunt leren
- Je krijgt de kans om in je vrije tijd de dingen te doen die je leuk vindt of waar je goed in bent (bijvoorbeeld sport, muziek, toneel, scouting of skateboarden).

Wil je daar iets over vertellen?

...

12. Het contact met vrienden vind ik...

Goed Voldoende Matig Onvoldoende

Hiermee bedoelen we:

- Je doet leuke dingen met je vrienden
- Je kunt goed met je vrienden opschieten
- Je voelt je begrepen door hen
- Jouw vrienden houden rekening met wie jij bent

Wil je daar iets over vertellen?

...

13. De hulp die ik van andere volwassenen krijg, is voor mijn gevoel... **Goed** **Voldoende** **Matig** **Onvoldoende**

Hiermee bedoelen we:

- Behalve je ouders of opvoeders zijn er andere mensen die jou helpen. Bijvoorbeeld andere familie, buren of leraren.
- Als je vragen hebt of extra hulp nodig hebt kun je bij familieleden, buren, leraren of andere mensen terecht
- Je zit bij een sportclub of vereniging

Wil je daar iets over vertellen?

...

Er zijn ook kinderrechten die gaan over wat er in jouw leven allemaal geregeld moet zijn. Je hebt bijvoorbeeld het recht op genoeg te eten en drinken en op goede zorg van dokters. Ook zijn er kinderrechten die gaan over wat er juist niet mag zijn in jouw leven. Je mag bijvoorbeeld niet anders behandeld worden dan andere kinderen, bijvoorbeeld door jouw huidskleur of om wat je gelooft. Hierna komen 3 vragen over dit soort kinderrechten. Je kunt weer bij iedere vraag aankruisen hoe dit er in jouw leven uit ziet.

14. De verzorging die ik krijg, vind ik... **Goed** **Voldoende** **Matig** **Onvoldoende**

Hiermee bedoelen we:

- Je krijgt genoeg te eten en te drinken
- Je hebt genoeg kleding
- Je krijgt genoeg slaap
- Er is een dokter wanneer je die nodig hebt

Wil je daar iets over vertellen?

...

15. Het goede voorbeeld dat ik krijg van mensen die ik ken, vind ik... **Goed** **Voldoende** **Matig** **Onvoldoende**

Hiermee bedoelen we:

- Kinderen en volwassenen die jij kent zorgen goed voor zichzelf en voor anderen
- Kinderen en volwassenen die jij kent helpen elkaar graag
- Kinderen en volwassenen die jij kent behandelen elkaar met respect (zijn aardig voor elkaar)
- Kinderen en volwassenen die jij kent hebben een goede invloed op je

Wil je daar iets over vertellen?

...

16. Ik vind het respect dat ik krijg...

Goed Voldoende Matig Onvoldoende

Hiermee bedoelen we:

- Je wordt niet anders behandeld dan andere kinderen die jij kent (bijvoorbeeld om je geloof, om hoe je eruit ziet, omdat je arm of rijk bent, of omdat je een handicap hebt)
- Je hebt het gevoel dat anderen rekening houden met wie jij bent
- Je hebt het gevoel dat je dezelfde kansen krijgt als andere kinderen
- Je kunt alleen zijn wanneer jij dat wilt
- Jouw ouders, opvoeders of anderen, lezen niet zomaar mee met je WhatsApp-gesprekken, e-mails of brieven

Wil je daar iets over vertellen?

...

Nu komen de laatste paar vragen.

Het is belangrijk dat je veilig kunt opgroeien. Thuis, maar ook op school en in de buurt. Ook daar zijn kinderrechten voor. Je hebt bijvoorbeeld recht op bescherming tegen geweld en mishandeling. Ook moet je beschermd worden tegen gevaarlijke dingen, zoals drugs. Een heel belangrijk kinderrecht is het recht om informatie te krijgen over dingen die voor jou belangrijk zijn. Bijvoorbeeld over waar je woont of waar je naar school gaat. Dit is nodig, omdat je ook het recht hebt om je eigen mening te vormen en die te laten horen. Hierna komen 3 vragen over dit soort kinderrechten. Je kunt weer bij iedere vraag aankruisen hoe het voor jou is.

17. De veiligheid bij mij in huis, vind ik...

Goed Voldoende Matig Onvoldoende

Hiermee bedoelen we:

- Je voelt je veilig bij jou thuis
- Er wordt bij jou thuis geen geweld gebruikt
- Er wordt bij jou thuis geen drugs gebruikt
- Er wordt bij jou thuis niet gescholden

Wil je daar iets over vertellen?

...

18. De veiligheid bij mij in de buurt, vind ik... Goed Voldoende Matig Onvoldoende

Hiermee bedoelen we:

- Je voelt je veilig in jouw buurt
- Er is weinig ruzie in de buurt
- Er wordt niet vaak ingebroken in jouw buurt
- Er is geen crimineel gedrag
- Er hangen geen vervelende mensen of jongeren rond in jouw buurt

Wil je daar iets over vertellen?

...

19. Ik vind de mate van zekerheid in mijn leven... Goed Voldoende Matig Onvoldoende

Hiermee bedoelen we:

- Je hebt vertrouwen in je toekomst
- Je woont langere tijd op één plek (je bent niet vaak verhuisd)
- Als er iets verandert dan wordt dat met jou besproken
- Je bent niet plotseling van school gewisseld
- Er zijn geen grote dingen gebeurd in je leven die je moeilijk of vervelend vond

Wil je daar iets over vertellen?

...

20. Welk cijfer geef jij aan jouw leven?

☐ 1	☐ 6
☐ 2	☐ 7
☐ 3	☐ 8
☐ 4	☐ 9
☐ 5	☐ 10

21. Wat vind je fijn in jouw leven?

(Bijvoorbeeld bij jou thuis, op school of in jouw buurt)

...

22. Wat kan er beter, om jouw leven (nog) leuker te maken?

(Bijvoorbeeld bij jou thuis, op school of in jouw buurt)

...

23. Wat vind je belangrijk voor de toekomst van jou en andere jongeren in Nederland?

...

24. Waar wil jij graag over meebeslissen in jouw leven? Mag je dat nu al?

	Bij jou thuis	Op school	Bij (jeugd)zorg	In de buurt	Weet ik niet	Wil ik niet
Ik mag meebeslissen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou graag willen meebeslissen	☐	☐	☐	☐	☐	☐

De komende jaren gaat Margrite, de Kinderombudsvrouw, zich inzetten voor alle kinderen in Nederland. Ze wil graag van jou horen waar ze kinderen mee kan helpen.

25. Als jij Kinderombudsman of Kinderombudsvrouw was, wat zou je dan willen veranderen voor kinderen in Nederland?

...

We zijn bijna aan het einde van de vragenlijst. We willen je graag nog een paar laatste vragen stellen.

26. Ga je naar school?

- Ja, ik ga naar de middelbare school of het MBO
- Ja, ik ga nog naar de basisschool
- Ja, ik ga naar school en ik werk ook
- Nee, ik ga niet naar school. Ik werk
- Nee, ik ga niet naar school en heb ook geen werk
- Anders, namelijk ...

27. Welke type school volg je?

- Praktijkonderwijs
- VMBO basis of VMBO kader
- VMBO-gl of VMBO-tl
- MBO1 of MBO 2
- MBO3 of MBO4
- HAVO
- VWO
- HBO
- WO

Anders, namelijk:

28. In welke provincie woon je?

Drenthe

Flevoland

Friesland

Gelderland

Groningen

Limburg

Noord-Brabant

Noord-Holland

Overijssel

Utrecht

Zeeland

Zuid-Holland

29. Wil je hier de eerste 4 cijfers van jouw postcode invullen?

...

30. Wist je vóór deze vragenlijst al wat kinderrechten zijn?

Ja

Nee

31. Had je vóór deze vragenlijst al eens van de Kinderombudsman gehoord?

Ja

Nee

BIJLAGE 2. CIJFERS EN TABELLEN

1. Cijfers van groep voldoende versus de groep onvoldoendes

		Voldoende (n=1588)	Onvoldoende (n=116)
Leeftijd	Gemiddelde	11,99 jaar	14,03 jaar
Gezinsamenstelling	Woont bij beide ouders	75,9%	49,1%
	Woont afwisselend bij moeder en vader	10,8%	13,8%
	Woont alleen bij moeder of alleen bij vader	10,5%	20,7%
	Woont niet bij ouders (pleeggezin of instelling)	1,6%	12,9%
Kwetsbare situatie			
	Weinig geld thuis	5,7%	24,1%
	Problemen thuis	5,9%	37,9%
	Lichamelijke ziekte of aandoening	4,0%	7,4%
	Diagnose en jeugdhulp	4,4%	27,5%
	Gescheiden ouders. Ze kunnen niet meer normaal met elkaar omgaan	6,1%	20,1%
	Speciaal onderwijs	3,9%	8,9%
	Gevlucht naar Nederland	1,1%	1,5%
	Geen problemen	78,2%	24,5%
Meerdere kwetsbare groepen			
	In 1 kwetsbare situatie	15,4%	31,0%
	In 2 kwetsbare situaties	4,5%	18,1%
	In 3 kwetsbare situaties	1,3%	15,5%
	In 4 kwetsbare situaties	0,5%	4,3%
	In 5 kwetsbare situaties	0,1%	2,6%
Schoolsituatie	Middelbare school = 26,3% Geen school & geen werk = 1,1%	Middelbare school = 38,8% Geen school & geen werk = 12,1%	
14 omgevingsvoorwaarden	Gemiddelde	13,3	9,1
	Top 3 grootste verschil op omgevingsvoorwaarden:		
	1. Zekerheid = -1,5549	3,529	1,9741
	2. School en vrije tijd = -1,0129	3,5819	2,569
	3. Aandacht ouders = -0,9566	3,7928	2,8362

2. Cijfers van de drie groepen kinderen met een onvoldoende

	1. Kinderen die vertellen dat ze een moeilijke thuissituatie en/of problemen met hun gezondheid hebben	2. Kinderen die vertellen dat ze geen problemen hebben, maar wel lage scores geven op de 14 omgevingsvoorwaarden	3. Kinderen die niet vertellen waarom ze ontevreden zijn (alles lijkt goed te gaan)
Aantal	83	16	17
Geslacht			
<i>Meisjes</i>	60%	43,8%	41,2%
<i>Jongens</i>	37%	56,3%	53%
<i>Voelt zich geen jongen of meisje</i>	3%	0%	5,9%
Gemiddelde leeftijd	14,6	13,9	11,4
Problemen in de thuissituatie of eigen gezondheid	Aanwezig	Niet aanwezig	Niet aanwezig
Onderwijs			
<i>Basisschool</i>	18,1%	25%	64,7%
<i>Middelbare school</i>	60,2%	68,8%	23,5%
<i>Geen school</i>	15,7%	6,3%	0%
Gezinssamenstelling			
<i>Woont met beide ouders in één huis</i>	37,3%	75%	82,4%
<i>Co-ouderschap</i>	15,7%	12,5%	11,8%
<i>Woont bij één van de ouders</i>	26,5%	6,3%	5,9%
<i>Woont niet bij zijn ouders</i>	19,3%	12,5%	0%
Cijfer	3,8	3,8	4,2
14 Omgevingsvoorwaarden	8,4	8,4	13,1
Laagst beoordeelde omgevingsvoorwaarden	1. Zekerheid 2. School & Vrije tijd 3. Andere volwassenen	1. Zekerheid 2. Respect 3. School & Vrije tijd én Andere volwassenen (zelfde score)	1. Zekerheid 2. Vrienden 3. Andere volwassenen
Extra problemen	Veel: Vaak weinig vrienden en psychische problemen. Ook pesten en te weinig ondersteuning op school	Weinig: Enkeling gepest of weinig ondersteuning op school	Middel: Aantal gepest, enkeling schoolstress, weinig vrienden of psychische problemen.

3. Cijfers over de extra problemen die de drie groepen vermelden in de toelichtingen en open antwoorden.

Andere problemen	Kwetsbare kinderen (n=83)		Kinderen met kwetsbare ontwikkeling (n=16)		Kinderen met wie het 'goed' gaat (n=17)	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Pesten	7	8%	1	6%	2	12%
Weinig ondersteuning op school	4	5%				
Schoolstress	3	4%	2	13%	1	6%
Mantelzorg	2	2%				
Weinig (tot geen) vrienden	14	17%			1	6%
Psychische problematiek	13	16%			1	6%
Problemen in de thuissituatie (niet opgegeven in vragenlijst)					1	6%
Problemen in de thuissituatie maar krijgen geen hulp	1	1%				
Niet gezien, niet begrepen, kunnen met niemand praten	2	2%			1	6%